

Technická univerzita v Liberci

Hospodářská fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2005

Martin Kroutil

Technická univerzita v Liberci

HOSPODÁŘSKÁ FAKULTA

Studijní program: 6208 - Ekonomika a management

Studijní obor: Podniková ekonomika

Sociální stát a globalizace

Welfare State and Globalization

DP-PE-KEK-2005 05

MARTIN KROUTIL

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Lenka Sojková, Ph.D. (KEK)

Konzultant: Ing. Václav Hájek (ředitel OSSZ v Jablonci n. N.)

Počet stran: 61

Počet příloh: 0

Datum odevzdání: 20. května 2005

Tímto bych chtěl poděkovat PhDr. Ing. Lence Sojkové, Ph.D. za odborné vedení této práce
a Ing. Václavu Hájkovi za cenné rady a připomínky.

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 - školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 15. května 2005

Resumé

Integrace světové ekonomiky přináší vedle některých pozitivních aspektů také mnohé negativní dopady. Jednou z oblastí, která se zdá býti těmto negativním vlivům do značné míry vystavena, je oblast sociální politiky.

Pokles významu národních států v důsledku deregulace toků kapitálu, liberalizace mezinárodního obchodu a vzrůstajícího vlivu nadnárodních korporací způsobil, že možnosti vlád jednotlivých zemí v oblasti hospodářské politiky jsou omezeny, což se odráží také ve snížené schopnosti těchto vlád čelit novým sociálním problémům, které s sebou procesy souhrně označované jako globalizace přinášejí. V této situaci vyvstává otázka, zda sociální stát ve formě, do které se zformoval po 2. světové válce, bude této nové výzvě schopen čelit či zda dojde k jeho postupnému zániku v důsledku nepříznivých trendů spojených s těmito procesy.

Cílem této práce je pokusit se prostřednictvím analýzy vztahů a vazeb mezi sociálním státem a globalizací nalézt na tuto otázku odpověď.

Summary

Integration of the world economy has both positive and negative implications. One of the areas that seems to be considerably affected by those negative aspects is the social welfare policy.

Diminishing role of the nation state as a result of deregulation of capital flows, reductions in trade barriers and growing influence of the transnational corporations has substantially limited the decision-making competence of national governments, which has also had a negative impact on the ability of those governments to cope with the new social issues accompanying processes generally referred to as 'globalization'. Under those circumstances it is questionable whether the welfare state in the form into which it has evolved after the World War II will be able to face these new challenges or whether it will collapse under the pressure of the unfavourable trends accompanying the globalization process.

The objective of this diploma work is to analyze the welfare state-globalization nexus and to find out which one of the above hypotheses is more viable.

Klíčová slova:

sociální stát, globalizace, kapitálová mobilita, daňová konkurence, sociální politika, příjmová nerovnost, redistribuce, chudoba, zaměstnanost, mzdová flexibilita

Key words:

welfare state, globalization, capital mobility, tax competition, social welfare policy, income inequality, redistribution, poverty, employment, wage flexibility

Obsah

1 Úvod	11
2 Charakteristika základních pojmů	13
2. 1 Sociální stát	13
2. 1. 1 Typologie sociálního státu	14
2. 1. 2 Vývoj sociálního státu	16
2. 2 Globalizace	18
3 Sociální stát v kontextu procesu globalizace	21
3. 1 Zánik sociálního státu	21
3. 1. 1 Daňová konkurence	22
3. 1. 2 Zvyšování sociální nerovnosti	23
3. 1. 3 Kolaps sociálního státu	24
3. 2 Přežití sociálního státu	25
3. 2. 1 Růst celkového bohatství	25
3. 2. 2 Motivy alokace investic	26
3. 2. 3 Mezinárodní regulace	27
4 Analýza vývojových trendů	29
4. 1 Hypotéza č. 1: zánik sociálního státu	29
4. 1. 1 Vývoj sociální nerovnosti	32
4. 1. 2 Vývoj daňového zatížení	34
4. 1. 2. 1 Struktura daňového zatížení	36
4. 1. 3 Vývoj rozpočtových deficitů	39
4. 2 Hypotéza č. 2: přežití sociálního státu	41
4. 2. 1 Hospodářský růst a chudoba	41
4. 2. 2 Přímé zahraniční investice	44
4. 2. 3 Zaměstnanost	46
4. 2. 3. 1 Analýza zaměstnanosti ve veřejném sektoru	51
4. 2. 3. 2 Analýza zaměstnanosti v soukromém sektoru	52

4. 2. 3. 3 Vyhodnocení analýzy zaměstnanosti	59
4. 2. 4 Analýza daňových systémů	60
4. 2. 5 Problematika mezinárodní regulace	64
4. 3 Vyhodnocení analýzy vývojových trendů	66
5 Závěr	70
Seznam literatury	72

Seznam použitých zkratk

EU	Evropská unie
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu
HDP	hrubý domácí produkt
ILO	Mezinárodní organizace práce
MMF	Mezinárodní měnový fond
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
USA	Spojené státy americké
USD	americký dolar
WTO	Světová obchodní organizace

1 Úvod

Vzrůstající internacionalizace a globalizace světového hospodářství se stala v posledních letech často diskutovaným tématem. Jednotlivé aspekty těchto složitých procesů jsou předmětem studia mnoha různých vědních oborů - od kulturní antropologie, sociologie či politologie až po ekonomii. Důsledky globalizace je možné sledovat v celé řadě oblastí sociálního a hospodářského života lidské společnosti. Jednou z těchto oblastí je státní sociální politika, jejíž principy - ale v konečném důsledku i samotná existence - se zdají býti globalizací stále více zpochybňovány.

Vlivem postupujícího propojování dříve národních trhů, rostoucího objemu mezinárodního obchodu, všeobecného rozvoje moderních technologií a vzrůstající mobility práce a kapitálu dochází k integraci světové ekonomiky, nárůstu mezinárodní konkurence, ale také k prohlubování ekonomické závislosti jednotlivých zemí ve světovém měřítku. Všechny tyto skutečnosti vytvářejí tlak na zvyšování konkurenceschopnosti jednotlivých národních ekonomik formou snižování daňové (i nedaňové) zátěže firem, deregulace pracovně-právních vztahů, krácení výdajů na sociální politiku atd.

Na druhé straně však globalizace přispívá k prohlubování nerovnosti v rozdělování příjmů v rámci jednotlivých zemí, což vyvolává tlak na vyšší redistribuci, která by měla tuto nerovnost kompenzovat, a snižovat tak vznikající sociální napětí. V kontextu integrujícího se světového hospodářství jsou však možnosti jednotlivých vlád v tomto ohledu značně omezeny. Nutnost zvyšování konkurenceschopnosti jim nedovoluje zatěžovat ekonomické subjekty dalšími daněmi - naopak, ekonomická realita je nutí tuto zátěž spíše snižovat.

V této situaci se sociální stát ve formě, do které se ve vyspělých zemích zformoval po 2. světové válce, nachází na jakémsi rozcestí. První možností je cesta, která byla již výše naznačena - tedy pokračující snaha o zvyšování konkurenceschopnosti jednotlivých ekonomik formou všemožného snižování nákladů, která povede k situaci, kdy již vlády jednotlivých států nebudou nadále schopny garantovat svým občanům základní životní

jistoty, a dojde k postupnému zániku sociálního státu. Tato hypotéza bývá v odborné literatuře označována jako „race to the bottom“ - tedy jakýsi „závod ve snižování nákladů“.

Alternativou k této teorii je hypotéza, že sociální stát bude schopen s určitými dílčími změnami obstát v kontextu procesu globalizace. Tato hypotéza se opírá především o pozitivní aspekty spojené s tímto procesem, jakými jsou např. růst celkového bohatství, racionalizace ve využívání zdrojů, specializace v rámci mezinárodní dělby práce atd. Tyto aspekty by měly převážit negativní dopady globalizačních procesů, a v konečném důsledku by měly umožnit také další existenci sociálního státu.

Cílem této práce je objasnit vzájemné vztahy a souvislosti mezi procesem ekonomické globalizace a sociálním státem, určit faktory a trendy, kterými jsou tyto vztahy determinovány, a na základě této analýzy stanovit, která z výše naznačených hypotéz více odpovídá zjištěným vývojovým trendům a tendencím.

2 Charakteristika základních pojmů

Předtím, než bude možné přistoupit k teoretické analýze dané problematiky, je nutné krátce se zastavit u stěžejních pojmů, které budou v této práci dále používány:

2.1 Sociální stát

Pro anglický pojem „welfare state“ je možno v české odborné literatuře nalézt několik možných ekvivalentů - např. stát sociálního zabezpečení, stát všeobecného blahobytu či asistenční stát. V poslední době se však nejčastěji prosazuje používání pojmu sociální stát [1]. Přestože i proti tomuto překladu existují určité výhrady, a jeho používání je často spojeno s různými ideologickými podtexty, bude pro účely této práce dále používán pouze tento termín jako český ekvivalent anglického pojmu welfare state.

Nejednotnost v terminologii je provázena absencí jednotného vymezení pojmu sociální stát. V literatuře je možné nalézt celou řadu definic, které se snaží obsáhnout různorodé aspekty tohoto pojmu - například:

„Sociální stát je typem společnosti, v níž vláda na sebe přebírá odpovědnost za ekonomickou, sociální a politickou prosperitu svých občanů.¹“

„Sociální stát je stát, který se snaží zabezpečovat nejen sociální jistotu, ale i sociální spravedlnost, společenskou integraci a individuální svobodu.²“

Nejednotnost a obecnost, která je pro většinu těchto definic charakteristická, je dána především existencí řady modifikací sociálního státu, které se od sebe často výrazně liší.

¹ VEČEŘA, M. *Sociální stát - Východiska a přístupy*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-16-8. str. 48.

² SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. 1. vyd. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4.. str. 5.

Jen těžko lze například do jedné definice zahrnout tak rozdílné formy sociálního státu jako jsou skandinávský a anglosaský model. Jako nejvýstižnější, a zároveň dostatečně flexibilní, se v tomto ohledu jeví následující definice:

„Sociální stát je typ státu, ve kterém se v zákonech, ve vědomí a postavení lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců a jejich rodin, ale i věcí veřejnou.³“

A právě míra, do jaké je sociální situace jednotlivce považována za věc veřejnou, je hlavní rozlišovací charakteristikou jednotlivých typů sociálního státu.

2. 1. 1 Typologie sociálního státu

Kromě míry (resp. rozsahu) prováděné sociální politiky lze jednotlivé typy sociálních států rozlišovat také podle orientace této politiky (na jednotlivce, rodinu, nejnižší sociální vrstvy, střední třídu atd.), podle zaměření (na prevenci či na následky), podle míry redistribuce, způsobu financování atd.

V praxi je možné se setkat s různými variacemi těchto dílčích charakteristik. Při určité míře zobecnění však lze rozdělit jednotlivé typy sociálních států do určitých relativně homogenních skupin, se kterými je pak možné dále pracovat. Nejčastěji jsou v odborné literatuře uváděny dvě takovéto typologie - Titmussova a Esping-Andersenova.

Titmuss rozlišuje sociální státy reziduální, institucionální a pracovně výkonné. Reziduální model vychází z liberálního přístupu, kde stát přichází na řadu až ve chvíli, kdy selžou všechny ostatní mechanismy (trh, rodina atd.). Úlohou státu je zde pouze poskytování jakéhosi existenčního minima, přičemž pomoc je samozřejmě určena pouze pro nejslabší sociální vrstvy. Příkladem takovéhoho typu sociálního státu jsou Spojené státy americké.

³ DUBEN, R. *Ekonomika veřejného sektoru II*. 1. vyd. Praha: VŠE, 2001. ISBN 80-245-0159-7. str. 64.

Institucionální sociální stát se na rozdíl od reziduálního modelu snaží svou sociální politikou pokrýt celou populaci a zajistit tak všem občanům bez rozdílu slušnou životní úroveň. To samozřejmě s sebou nese velkou potřebu redistribuce příjmů, přičemž za hlavní cíl je pokládáno zvýšení sociálního bezpečí a především sociální rovnosti. Tento model je uplatňován např. ve Skandinávii.

Pracovně (či industriálně) výkonný sociální stát je v podstatě kombinací obou předchozích typů. Přerozdělování je nižší než v institucionálních sociálních státech, ale na druhou stranu vyšší než ve státech s reziduálním modelem sociální politiky. Stát zde má sice významnou roli, ale spíše jako doplněk trhu (spolu s různými nestátními institucemi). Sociální potřeby občanů jsou uspokojovány z větší části prostřednictvím systému sociálního pojištění, přičemž ale dávky jsou vypláceny na základě zásluh (většinou určených výší příspěvku) příjemce. Ke státům uplatňujícím tento model je možno počítat např. Německo, Francii, Rakousko či Belgie. [1] [2]

Esping-Andersen v mnohém vychází z původního Titmussova členění - sociální státy rozděluje na liberální, sociálně demokratické a korporativistické. Liberální sociální stát se v podstatě kryje s Titmussovým reziduálním sociálním státem. Sociální zabezpečení je zde zaměřeno jen na ty nejchudší a nejpotřebnější občany, přičemž v rámci této skupiny dochází k relativní rovnosti. Ostatní sociální vrstvy jsou v případě potřeby odkázány na soukromé sociální pojištění. Míra přerozdělování je minimální - stejně jako omezení volného trhu. Mezi státy s tímto modelem se řadí např. USA, Austrálie, Velká Británie, částečně i Švýcarsko (tento model bývá někdy označován jako tzv. „anglosaský“ sociální stát).

Korporativistický (či konzervativní) typ sociálního státu je podobný Titmussovu pracovně výkonnému modelu. Stát je připraven zasáhnout v případě potřeby v úloze poskytovatele sociálního zabezpečení, nicméně hlavní důraz je kladen na různé nestátní druhy sociálního pojištění. Často se zde projevuje silný vliv církve. Prvky toho modelu vykazují např. Německo, Rakousko, Francie, Itálie a další „kontinentální“ evropské státy.

Sociálně demokratický sociální stát je postaven na vysoké míře přerozdělování podložené (tedy alespoň teoreticky) silnou sociální solidaritou všech sociálních skupin. Mezi hlavní cíle takového státu patří vedle sociální soudržnosti také dosažení plné zaměstnanosti. Trh je zde často omezován v rámci zabezpečení sociálních práv občanů. Do této skupiny států patří skandinávské země - především Norsko a Švédsko, a v poněkud menší míře také Finsko a Dánsko. [1] [3]

Vedle výše uvedených „čistých“ typů sociálních států se samozřejmě v reálném světě vyskytuje celá řada zemí, které nelze jednoznačně k žádné z těchto skupin přiřadit.⁴ Jejich sociální politika je zpravidla různou kombinací prvků výše uvedených typů sociálních států, což poněkud komplikuje případnou analýzu jednotlivých modelů sociálního zabezpečení.

V této souvislosti je třeba brát také v úvahu, že jednotlivé země (resp. systémy jejich sociálního zabezpečení) často fluktuují mezi uvedenými typy sociálních států v důsledku přirozeného vnitropolitického či hospodářského vývoje. K takovéto fluktuaci navíc dochází nejen v případě jednotlivých států, ale i v rámci celých skupin zemí, a to často v důsledku různých globálních příčin či vlivů.

2. 1. 2 Vývoj sociálního státu

Za počátky sociálního státu bývají obvykle označována 80. léta 19. století, kdy v důsledku postupujícího procesu industrializace začalo docházet k takovým změnám ve společnosti, které si postupně vynutily vznik nového systému sociálního zabezpečení. V této době proto dochází ke snahám o vytvoření prvních veřejných pojišťovacích schémat - např. v Německu (Bismarkovy návrhy sociálního pojištění), Rakousku či Velké Británii.

⁴ Titmuss i Esping-Andersen zahrnují mezi sociální státy pouze hospodářsky vyspělé země, jimž úroveň jejich ekonomik umožňuje poskytovat svým občanům alespoň určitý minimální standard sociálního zabezpečení

Důležitým mezníkem pro vývoj sociálního státu se stala velká hospodářská krize na přelomu 20. a 30. let 20. století. Tato krize znamenala velký obrat v sociální politice. Dochází k rozvoji sociálního zákonodárství (krize urychlila přijetí řady opatření, která byla do té doby jen těžko prosaditelná) a sociální problémy se začínají přesouvat z oblasti soukromých záležitostí jedinců do oblasti veřejného (státního) zájmu.

K položení skutečných základů moderního sociálního státu však došlo až po 2. světové válce, kdy byly ustanoveny základní sociální instituty (systém pomoci, pojištění a státní sociální podpory), vytvořena nová legislativa a provedena řada reforem směřujících k posílení vlivu státu v oblasti sociální politiky.

Skutečným „zlatým věkem“ sociálního státu je pak možno nazvat 60. léta 20. století. V tomto období dochází k výraznému hospodářskému růstu doprovázenému rychlým růstem životní úrovně, ale také zlepšujícím se sociálním zabezpečením občanů. Na druhé straně se však zvyšují také sociální výdaje (rychleji než HDP), a to i přes trvale nízkou míru nezaměstnanosti.

Dalším důležitým mezníkem pro vývoj sociálního státu byly ropné krize a následná vleklá hospodářská stagnace v 70. a na počátku 80. let minulého století. Pokračující růst sociálních výdajů (podpořený zvyšující se nezaměstnaností) v kombinaci se stagnujícím hospodářským růstem, vedl v mnoha zemích k vysokým deficitům veřejných rozpočtů a vyústil v situaci, kterou mnozí autoři označují jako krizi sociálního státu. [2]

Přestože bezprostřední příčinou této krize byl především nepříznivý vývoj světové ekonomiky, začínají se v této době stále zřetelněji projevovat i faktory, které sociální stát ohrožují nejen z krátkodobého hlediska daného jednorázovými vnějšími ekonomickými vlivy, ale především v dlouhodobé perspektivě.

Prvním z těchto faktorů je nepříznivý demografický vývoj, s kterým se většina vyspělých států potýká a jenž ohrožuje stabilitu systémů sociálního zabezpečení v těchto zemích.

Druhým významným faktorem je vzrůstající internacionalizace a globalizace světového hospodářství.

2. 2 Globalizace

Přestože globalizace⁵ jako proces ekonomické integrace v důsledku zvyšujícího se mezinárodního toku zboží, služeb, kapitálu a pracovních sil je dáována do souvislosti především s posledními několika desetiletími, prvopočátky tohoto fenoménu je třeba hledat již kdesi v poslední třetině 19. století, kdy díky mohutnému rozvoji železnice a paroplavby začalo docházet (především v rámci tehdejších koloniálních impérií) k poměrně značným globálním pohybům zboží⁶.

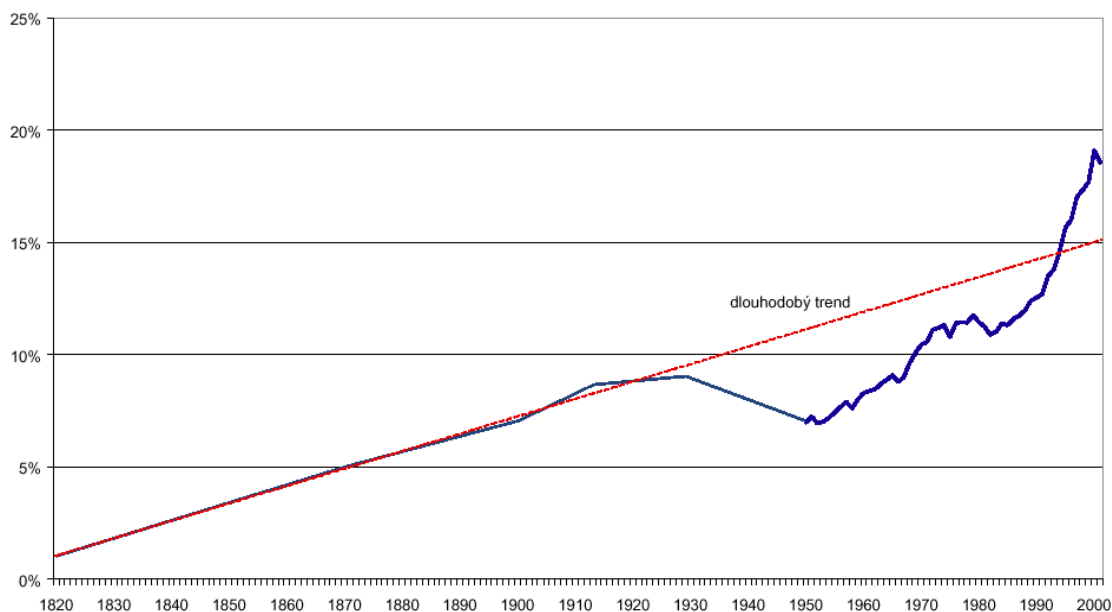
Tento proces byl sice v 1. polovině 20. století zbržděn dvěma světovými válkami a meziválečnou velkou ekonomickou depresí, ale v 50. a 60. letech nabral opět na obrátkách. Poválečná rekonstrukce spolu s liberalizací světového obchodu v rámci Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT) s sebou přinesly opětovný růst mezinárodních toků zboží a kapitálu, přičemž ale předválečných hodnot objemu mezinárodního obchodu bylo dosaženo až počátkem let sedmdesátých (viz graf č.1).

Sedmdesátá léta znamenala jakýsi přelom v procesu integrace světových trhů. Pád bretton-woodského systému, nástup neoliberalismu, pokračující deregulace světového obchodu a v neposlední řadě také rozvoj nových technologií (zejména v oblasti telekomunikací) spustily novou mohutnou vlnu globalizace. Tato vlna, která se v plné míře projevila především v letech osmdesátých a devadesátých, s sebou kromě dalšího nárůstu objemu mezinárodních toků zboží a služeb přinesla také užší integraci kapitálových trhů, a s ní spojený rapidní nárůst mezinárodních kapitálových toků. [5]

⁵ pojem globalizace je spojován s nejrůznějšími oblastmi lidského života (globalizace kulturní, politická atd.), v rámci této práce bude však tento pojem používán převážně v jeho ekonomických souvislostech

⁶ někteří autoři hovoří v souvislosti s prvopočátky globalizace o roce 1869, kdy byly dokončeny jak Suezský kanál, tak Union Pacifická železnice [4]

Graf č. 1: Vývoj celosvětového objemu exportu (v % HDP)

Zdroj: APOTEKER, T. - CROZET, E. *Davos versus Porto Alegre* [online].⁷

V této souvislosti je nutné podotknout, že přestože globalizační tendence je možné zpětně sledovat poměrně hluboko do minulosti, globalizace tak, jak je obvykle chápána - tedy jako jev poměrně nový, je proces v mnohých aspektech kvalitativně odlišný od předchozího vývoje.

Zatímco v minulosti se obchodní a kapitálové toky soustřeďovaly především do sfér vlivu jednotlivých koloniálních velmocí, současná globalizace se dotýká prakticky všech zemí, přičemž jejich vzájemná propojenost (resp. závislost) je dána ekonomicky a ne politicky, jak tomu bylo v případě koloniálních impérií devatenáctého a 1. poloviny dvacátého století.

S tím souvisí i stupeň regulace, resp. deregulace těchto toků. Kompetence a pravomoci v této oblasti se za poslední půlstoletí přesunula z takřka výhradní působnosti jednotlivých vlád směrem k bilaterálním či multilaterálním dohodám a mechanismům (např. GATT), což umožnilo poměrně razantní liberalizaci světového obchodu.

⁷ [cit. 24. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.tac-financial.com/publ/Davos-vs-Porto-Alegre.pdf>>

Rovněž stupeň integrace jednotlivých dílčích trhů je díky novým technologiím daleko vyšší, než byl kdy v minulosti. Velmi vysoké míry integrace a závislosti bylo dosaženo například v oblasti devizových a kapitálových trhů, což s sebou však kromě některých pozitivních dopadů přineslo také mnoho negativních jevů, čehož příkladem může být např. asijská finanční krize v roce 1997.

Také působnost nadnárodních společností se vzhledem k možnosti snazší koordinace v důsledku nástupu nových telekomunikačních technologií značně rozšířila, čímž byl ještě více omezen vliv jednotlivých národních států.

Vlivem všech těchto nových jevů - tedy přenášení dříve ryze národních kompetencí na mezinárodní úroveň, těžko kontrolovatelného pohybu kapitálu přes hranice států a vzrůstající finanční síly a moci nadnárodních společností - se vlády jednotlivých zemí stále častěji ocitají v situaci, kdy hospodářská politika těchto zemí je stále méně věcí autonomních rozhodnutí centrálních bank či vlád, ale naopak je stále častěji ovlivňována skutečnostmi mimo jejich bezprostřední kontrolu. Tento trend bývá často označován jako „eroze národních států“. [6]

Otázkou, do jaké míry se tato „eroze“ dotýká institutu sociálního státu, se budou zabírat další kapitoly této práce.

3 Sociální stát v kontextu procesu globalizace

Zatímco v předchozích kapitolách bylo k jednotlivým pojmům přistupováno více či méně odděleně, v této kapitole budou podrobněji zkoumány vzájemné vztahy a vazby mezi globalizací a sociálním státem. Konkrétně budou detailněji rozebrány hypotézy o budoucnosti sociálního státu, které byly již ve stručnosti naznačeny v úvodu této práce. Tento teoretický rozbor jednotlivých variant vývoje by se pak měl stát výchozím bodem pro empirické ověřování stanovených hypotéz.

3.1 Zánik sociálního státu

První z hypotéz o budoucím vývoji sociálního státu je jeho postupný zánik pod tíhou jevů a trendů, které s sebou přináší globalizace. Tato hypotéza se z velké části opírá o předpoklad vysoké mobility výrobních faktorů - především kapitálu⁸.

V této souvislosti je však nutno podotknout, že kapitál (resp. mezinárodní kapitálové toky) může mít mnoho podob - mohou to být např. mezinárodní bankovní úvěry, obligace, cenné papíry, finanční deriváty, devizové obchody, portfoliové investice atd. Většina těchto instrumentů zaznamenala za posledních několik desetiletí v důsledku deregulace kapitálových trhů mohutný vzestup. Jejich vliv na jednotlivé ekonomiky je však spíše nepřímý. Naopak přímé investice, které tvoří jednu z nejvýznamnějších forem mezinárodních kapitálových toků, ovlivňují hospodářskou (a tedy i sociální) politiku jednotlivých zemí v mnoha ohledech - mají vliv na platební bilanci, zaměstnanost, velikost produktu atd. [4] Proto jim bude v následujících kapitolách věnována zvýšená pozornost.

⁸ přestože došlo v uplynulých desetiletích k částečnému uvolnění pohybu pracovních sil (např. v rámci některých integračních seskupení či v souvislosti s rostoucím významem velkých nadnárodních společností), pohyb tohoto výrobního faktoru stále podléhá silné regulaci na úrovni jednotlivých národních států a jeho mobilita je proto v kontextu této práce nevýznamná

3. 1. 1 Daňová konkurence

V posledních desetiletích došlo k výrazné integraci světového kapitálového trhu, a s tím souvisejícímu nárůstu mezinárodních kapitálových toků. V průběhu tohoto období vyspělé země postupně rušily restriktce týkající se pohybu kapitálu, čímž umožnily prakticky neomezenou mezinárodní mobilitu tohoto výrobního faktoru.

Tato mobilita ve svém důsledku umožňuje efektivní alokaci kapitálu do míst (resp. zemí), kde přináší nejvyšší zisk. V takovém případě je vytvářen tlak na jednotlivé státy, aby v zájmu přilákání a udržení kapitálu (především ve formě přímých investic) snižovaly efektivní daňovou zátěž pod úroveň ostatních zemí, což tyto státy nutí vzájemně si konkurovat výší daňových sazeb. Tato daňová konkurence by teoreticky mohla vést až ke stlačení daňových sazeb na absolutní minimum - proto bývá tato varianta vývoje někdy označována (jak již bylo dříve konstatováno) jako „race to the bottom“ - tedy jakýsi „závod ve snižování nákladů“. [7]

Dalším faktorem, jež berou vlastníci kapitálu v úvahu při rozhodování o umístění svých investic, jsou samozřejmě náklady na pracovní sílu. V této souvislosti vzniká tlak na snižování mzdových sazeb, kdy především méně kvalifikovaní pracovníci jsou ohroženi přesunem pracovních míst do rozvojových zemí s nízkými mzdovými náklady, a rovněž tlak na snižování ostatních nákladových položek - tedy daní z faktoru práce a různých odvodů na sociální zabezpečení (zejména těch, které za zaměstnance platí zaměstnavatelé).

S tím souvisí i míra regulace pracovně-právních vztahů. Země se silnou legislativní ochranou zaměstnanců, přísnými předpisy v oblasti bezpečnosti práce či silnou pozicí odborů jsou pro potenciální investory méně atraktivní vzhledem k dodatečným nákladům, které dodržování těchto regulí s sebou přináší. V podmínkách neomezeného pohybu kapitálu se tak i tato regulace stává předmětem konkurenčního boje mezi jednotlivými státy o přilákání investic, a v rámci této hypotézy lze předpokládat deregulaci pracovně-právních vztahů až na úroveň, která bude jen těžko slučitelná se základními principy sociálního státu.

3. 1. 2 Zvyšování sociální nerovnosti

Jedním z dalších důsledků globalizace by mělo být zvyšování sociální nerovnosti v rámci jednotlivých zemí. Podle teorie mezinárodního obchodu by totiž zvýšený objem obchodu s rozvojovými zeměmi měl vést ke snížené poptávce po málo kvalifikované pracovní síle ve vyspělých zemích, ve kterých by naopak měla vzrůst poptávka po vysoce kvalifikovaných pracovnících. Důsledkem takového vývoje by pak byla zvýšená míra nerovnosti v úrovni mezd mezi těmito dvěma skupinami.

Celý proces by měl být ještě umocňován přesouváním výroby - resp. kapitálu ve formě přímých investic - z vyspělých zemí do zemí rozvojových, kde je možné vyrábět s nižšími náklady (především mzdovými). Tento přesun se však týká spíše produkce náročné na pracovní sílu. Výroba technologicky náročných produktů, která zvyšuje poptávku po vysoce kvalifikované pracovní síle, zůstává většinou nadále doménou vyspělých zemí.

Rovněž rychlý technický pokrok, který doprovází globalizaci, vytváří podmínky pro zvyšování příjmové nerovnosti. Intenzivní mezinárodní konkurence nutí výrobce uplatňovat velmi rychle nejnovější technologické objevy, které umožňují získávat alespoň dočasnou konkurenční výhodu. Na druhé straně však tento trend vede k dalšímu poklesu poptávky po nekvalifikované pracovní síle, a to z několika důvodů. Za prvé, nekvalifikované pracovníky je možné snázeji nahradit strojním zařízením. Za druhé, technologicky náročnější výroba vyžaduje kvalifikovanou pracovní sílu. A za třetí, vysoce kvalifikovaní pracovníci se dokáží lépe adaptovat na měnící se technické podmínky. [8]

Zatímco tedy vlastníci kapitálu (díky rozšířenému výběru možností pro maximalizaci zisku a diverzifikaci rizik) a vysoce kvalifikovaná pracovní síla benefitují z volného obchodu a mezinárodní dělby práce, nekvalifikovaní pracovníci ve vyspělých zemích jsou jednak plně vystaveni konkurenci levné pracovní síly z rozvojových zemí, která vytváří tlak na stlačování mezd na minimální úroveň, ale také jsou ohrožováni technologickým pokrokem spojeným s globalizací.

Tím dochází ke zvyšování nerovnosti v rozdělování příjmů v rámci jednotlivých vyspělých zemí, což ohrožuje sociální soudržnost a stabilitu - tedy jedny z hlavních principů sociálního státu.

Přirozenou reakcí sociálního státu by v této situaci měla být zvýšená redistribuce, která by tuto sociální nerovnost kompenzovala, a snížila tak sociální napětí. V kontextu postupující globalizace mají však jednotlivé národní státy (resp. jejich vlády) značně omezené možnosti na takovýto nepříznivý vývoj reagovat, neboť jeden z nejdůležitějších nástrojů redistribuce - výše daňové sazby - není již plně v jejich autonomní kompetenci⁹.

3. 1. 3 Kolaps sociálního státu

Sociální stát tedy v souvislosti s globalizací čelí v podstatě dvěma protichůdným trendům. Na jedné straně je v podmínkách tvrdé mezinárodní konkurence vystaven tlaku na snižování nákladů (především formou snižování daňové zátěže, ale i snižováním různých jiných standardů - sociálně-právních, ekologických atd.), a na druhé straně je nucen čelit zvyšující se sociální nerovnosti, resp. vzrůstajícím sociálním rizikům.

Z fiskálního pohledu to znamená, že ze zmenšujícího se množství příjmů je třeba pokrýt vzrůstající množství potřeb. Takováto situace by nutně musela vést k postupnému snižování sociálních standardů, a to až na úroveň, kdy už by pojem sociální stát v podstatě ztratil svůj smysl, protože takový stát by svým občanům už nadále nemohl zajišťovat základní sociální jistoty.

⁹ kromě daňové konkurence, jež omezuje možnosti vlád v oblasti stanovování výše daňových sazeb, jsou „mantinely“ hospodářské politiky jednotlivých zemí určovány také prostřednictvím kapitálových trhů, které rychle reagují na jakoukoliv nerovnováhu platební bilance, státního rozpočtu či výše úrokových sazeb, a rovněž členstvím v různých nadnárodních organizacích, které výrazně omezují pravomoci členských států v určitých oblastech (např. WTO, EU atd.)

3. 2 Přežití sociálního státu

Zatímco první varianta předpokládá postupný zánik sociálního státu v důsledku nepříznivých globálních trendů, alternativní hypotéza vychází především z pozitivní aspektů spojených s globalizací, které by měly sociálnímu státu pomoci přežít i v měnícím se prostředí rychle se integrující světové ekonomiky.

3. 2. 1 Růst celkového bohatství

Jedním z hlavních argumentů hovořících ve prospěch této hypotézy je nárůst celkového bohatství v důsledku globalizace. Jak dokazuje vývoj v uplynulých desetiletích, liberalizace světového obchodu a zvyšování otevřenosti jednotlivých národních ekonomik podstatně přispívá k podpoře hospodářského růstu - a to jak v zemích vyspělých, tak i v zemích rozvojových. [6]

Přestože z tohoto vývoje ne všichni jednotlivci benefitují stejnou měrou, celkově je možné předpokládat, že zvýšená míra hospodářského růstu má pozitivní vliv na sociální situaci všech skupin obyvatelstva.¹⁰

V souvislosti s daňovou konkurencí to pak znamená, že ani předpokládaný tlak na pokles daňových sazeb v důsledku působení konkurenčních sil spojených s globalizací nemusí nutně vést k absolutnímu poklesu objemu výdajů na sociální politiku. Naopak, relativní pokles daňových sazeb může být plně vykompenzován či dokonce převážen růstem daňové základny v důsledku rychlejšího hospodářského růstu, což by mohlo zabránit poklesu daňových příjmů a následnému krácení sociálních výdajů.

¹⁰ (absolutní) zlepšování sociální situace všech skupin obyvatelstva nevylučuje možnost vzrůstající (relativní) sociální nerovnosti - pokud vysokopříjmové skupiny benefitují z globalizace více než nízkopříjmové, jejich sociální situace se zlepšuje mnohem rychleji, čímž se zároveň prohlubuje sociální nerovnost

3. 2. 2 Motivy alokace investic

Zatímco hypotéza o zániku sociálního státu vychází především z předpokladu, že mezinárodní kapitál (ve formě přímých investic) se přesouvá do míst, kde je možné vyrábět s nejnižšími náklady, teze o pokračování sociálního státu zdůrazňuje úlohu ostatních faktorů majících vliv na rozhodování investora o umístění výroby, resp. alokaci investice.

Konkrétně se jedná o předpoklad, že vyspělé ekonomiky budou schopny v boji o přilákání (resp. udržení) investorů konkurovat „nízkonákladovým“ zemím (charakterizovaným nízkými náklady na pracovní sílu, nízkými nebo zcela chybějícími sociálními a ekologickými standardy atd.) nejen snižováním nákladů (snižováním daňového zatížení, deregulací pracovně-právních vztahů atd.), ale především prostřednictvím tradičních komparativních výhod vyspělých zemí - vysokou produktivitou, kvalifikovanou pracovní silou, rozvinutou infrastrukturou, fungujícím právním rámcem, stabilitou měny, relativně nižší úrovní korupce atd. [7]

V této souvislosti je však nutné konstatovat, že globalizace nestaví proti sobě pouze tzv. Sever proti tzv. Jihu, ale konkurenční boj probíhá i mezi jednotlivými vyspělými zeměmi - tedy mezi jednotlivými sociální státy. Tyto země často disponují podobnými komparativními výhodami, a proto by zde daňová konkurence mohla nabývat na významu.

Nicméně je nutné si uvědomit různorodost motivů, které vedou investory k jejich rozhodnutí o umístění investice. Kromě snižování nákladů to může být např. snaha obejít různé tarify a další restrikce, které jsou v dané zemi uvalovány na dovozy. S tím souvisí také přepravní náklady, které často tvoří značnou nákladovou položku, což vytváří tlak na umístění výroby co nejblíže cílovému trhu. Dalšími motivy mohou být potřeba diverzifikace rizika, snaha o vstup na nový trh atd. [9] Z toho vyplývá, že ani v případě rozhodování o umístění výroby (resp. investic) v rámci vyspělých států nemusí být výše daňových sazeb stěžejním motivem.

3. 2. 3 Mezinárodní regulace

Přestože národní státy ztrácejí v důsledku globalizačních procesů značnou část svého vlivu v oblasti hospodářské politiky, neznamená to, že by se staly jen jakýmsi loutkami v rukou mezinárodního kapitálu a velkých nadnárodních korporací. Kromě autonomních regulatorních opatření na národní úrovni, která však mají v kontextu stále integrovanějšího světového hospodářství poměrně omezenou účinnost, mají vlády možnost prosazovat své zájmy na úrovni nadnárodní - v rámci různých multilaterálních dohod, zájmových sdružení států či integračních uskupení.

Existuje například řada mezinárodních úmluv, v nichž se signatářské státy zavazují k určitým minimálním standardům v oblasti základních sociálních práv (např. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech či dohody Mezinárodní organizace práce - ILO). Tyto úmluvy, díky své v podstatě globální působnosti, by mohly v případě důsledného uplatňování alespoň částečně zamezit tzv. sociálnímu dumpingu - tedy situaci, kdy se některé státy snaží získat konkurenční výhodu prostřednictvím krácení výdajů na sociální politiku, resp. všeobecným snižováním sociálních standardů.

Také Světová obchodní organizace (WTO), což je mezinárodní instituce přímo spojená s otázkami regulace světového obchodu, a potažmo tedy i s celým procesem globalizace, si původně kladla za cíl zlepšování sociálních podmínek prostřednictvím odbourávání překážek pro světový obchod, podpory ekonomického růstu a vytváření podmínek pro zaměstnanost¹¹. Její pozdější činnost se však takřka výhradně zaměřila na deregulaci mezinárodního obchodu bez aspirace na vytváření nějakého regulatorního rámce pro zamezování a odstraňování negativních sociálních - ale i jiných (např. ekologických) - dopadů, které s sebou tento proces přináší (snad kromě dohody o zákazu práce vězňů, která však v tomto ohledu zůstala osamocena). [10]

¹¹ původní cíle Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT), z níž se WTO postupně vyvinula

Rovněž na úrovni různých integračních uskupení je možné relativně efektivně přijímat opatření, která členským státům umožňují čelit tlaku nadnárodních firem a mezinárodního kapitálu - zejména v oblasti harmonizace sociální politiky či ochrany hospodářské soutěže. Nicméně zůstává otázkou, do jaké míry je možné nalézt v rámci takovýchto uskupení konsenzus v oblastech různých - často protichůdných - národních zájmů.¹²

A právě nejednotné postoje jednotlivých zemí jsou jednou z hlavních překážek pro efektivní použití mezinárodní regulace v kontextu boje s negativními dopady globalizačních procesů. V praxi je totiž často velmi složité dosáhnout konsenzu mezi státy, které jsou vlastně v pozici konkurentů v boji o mezinárodní investice, pracovní místa atd. Tuto skutečnost je možné demonstrovat na příkladu již zmiňovaných dohod Mezinárodní organizace práce, které zahrnují např. úmluvy o ochraně zdraví na pracovišti, právo na svobodné sdružování a kolektivní vyjednávání, zákaz dětské práce atd. Chudé rozvojové země se dlouho bránily podepsání těchto dohod, aby tak nepřišly o svou mezinárodní konkurenceschopnost založenou na levné pracovní síle. Nakonec sice podlehly tlaku vyspělých zemí (úmluvu podepsalo přes 100 států), avšak dodržování těchto dohod je velmi problematické a v praxi těžko vynutitelné. [7]

¹² např. v Evropské unii panuje v podstatě jednotný názor na nutnost dodržování určitých základních sociálních práv, méně jednotný postoj zaujímají jednotlivé členské země v otázce míry regulace trhu práce, a naopak hluboké rozpory panují třeba v případě možné harmonizace daňových sazeb

4 Analýza vývojových trendů

K ověření platnosti jednotlivých hypotéz tak, jak byly stanoveny v předešlých kapitolách, je třeba provést analýzu vývoje sociálního státu za posledních několik desetiletí, v nichž docházelo k stupňujícímu se narůstání globalizačních tlaků. Z této analýzy by mělo být posléze možné vyvodit závěry o platnosti těchto hypotéz, případně i určit předpokládané trendy vývoje do budoucna.

4.1 Hypotéza č. 1: zánik sociálního státu

Hypotéza o zániku sociálního státu vychází ze dvou stěžejních předpokladů. Prvním předpokladem je postupné snižování daňové zátěže v důsledku působení mezinárodní daňové konkurence, které by mělo vést k nižším příjmům státu, a potažmo tedy i k nižším výdajům na sociální politiku. Druhým předpokladem je zvyšující se příjmová nerovnost, již by bylo nutno kompenzovat zvýšenou úrovní přerozdělování, resp. zvýšenými výdaji v oblasti sociálního zabezpečení. Oba tyto protichůdné trendy by pak způsobily postupný zánik sociálního státu, který by již nadále nebyl schopen z klesajících daňových příjmů financovat rostoucí sociální náklady.

Patrně nejjednodušším způsobem ověření platnosti této hypotézy je analýza vývoje výdajů na sociální zabezpečení v jednotlivých zemích. Tento ukazatel sice není možné brát jako přesné měřítko vývoje sociálního státu, neboť jak bylo naznačeno již v předchozích kapitolách, tento pojem je těžké exaktně definovat (natož pak nějakým způsobem kvantifikovat), nicméně jako jakýsi hrubý indikátor „rozsahu“ sociálního státu se jeví tento ukazatel jako postačující.

Tabulka č. 1 ukazuje vývoj sociálních výdajů ve vybraných zemích, mezi nimiž jsou zastoupeny všechny typy sociálního státu (podle Esping-Andersenovy typologie). V této souvislosti je možné si povšimnout rozdílu v úrovni výdajů mezi jednotlivými skupinami

Tab. č. 1: Vývoj výdajů na sociální zabezpečení ve vybraných zemích (v % HDP)

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	růst ¹³
Dánsko	29,1	27,9	29,3	32,4	28,9	29,2	0,1
Švédsko	28,8	30,0	30,8	33,0	28,6	28,9	0,1
Francie	21,1	26,6	26,6	29,2	28,3	28,5	7,4
Německo	23,0	23,6	22,8	27,5	27,2	27,4	4,4
Rakousko	22,5	24,1	24,1	26,6	26,0	26,0	3,5
Itálie	18,4	21,3	23,3	23,0	24,1	24,4	6,0
Velká Británie	17,9	21,1	19,5	23,0	21,7	21,8	3,9
Nizozemí	26,9	27,3	27,6	25,6	21,8	21,8	-5,1
Nový Zéland	17,2	18,1	21,9	18,9	19,2	18,5	1,3
Austrálie	11,3	13,5	14,2	17,8	18,6	18,0	6,7
Kanada	14,3	17,4	18,6	19,6	17,3	17,8	3,5
Japonsko	10,2	11,0	11,2	13,5	16,1	16,9	6,7
USA	13,3	13,0	13,4	15,5	14,2	14,8	1,5
Irsko	17,0	22,1	18,6	19,4	13,6	13,8	-3,2
průměr	19,4	21,2	21,6	23,2	21,8	22,0	2,6

Zdroj: OECD - Social and Welfare Statistics [online].¹⁴

států. Nejvyšší výdaje na sociální zabezpečení mají podle očekávání Dánsko a Švédsko - tedy reprezentanti tzv. sociálně demokratického typu sociálního státu, za nimi následují Francie, Německo, Rakousko a Itálie (korporativistický typ), a až na konci se s relativně nejnižšími hodnotami výdajů nachází skupina převážně anglosaských států (Velká Británie, Nový Zéland, Austrálie, Spojené státy atd.).

Z tabulky je nicméně zřejmé, že nic nenasvědčuje tomu, že by v posledních desetiletích docházelo ve vyspělých zemích k nějakému výraznému poklesu výdajů na sociální zabezpečení. Naopak se zdá, že tyto výdaje mají celkově mírně rostoucí tendenci, přestože přibližně od poloviny devadesátých let spíše stagnují.

Ačkoliv není možné empiricky prokázat trend snižování výdajů na sociální zabezpečení tak, jak to předpokládá hypotéza o zániku sociálního státu, pro jednoznačné zamítnutí této hypotézy je nutné určit, jaké vlivy stojí za zjištěným trendem nárůstu sociálních výdajů.

¹³ relativní nárůst výdajů (ve vztahu k HDP) mezi lety 1980 a 2001 v procentních bodech

¹⁴ [cit. 25. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/56/37/31613113.xls>> (doplněno vlastními výpočty)

V první řadě je však třeba tento trend očistit od vlivů či jevů, jež nemají s globalizačním procesem žádnou příčinnou souvislost, ale které se odrážejí ve statistických údajích uvedených v tabulce č. 1, čímž snižují jejich vypovídací hodnotu v kontextu hypotéz o vlivu globalizace na sociální stát. Konkrétně se jedná například o demografický vývoj, resp. o vývoj veřejných výdajů na sociální zabezpečení ve stáří.

Tab. č. 2: **Vývoj veřejných výdajů na sociální zabezpečení ve stáří** (v % HDP)¹⁵

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	růst ¹⁶
Německo	10,0	10,1	9,9	11,1	11,5	11,7	1,7
Itálie	7,4	9,2	9,6	10,7	11,2	11,3	3,9
Rakousko	8,6	9,5	9,6	10,4	10,5	10,7	2,1
Francie	7,7	8,8	9,3	10,7	10,6	10,6	2,9
Švédsko	7,8	8,4	8,7	9,9	9,2	9,2	1,4
Dánsko	8,1	8,0	8,6	9,6	8,3	8,3	0,2
Velká Británie	5,5	6,0	7,2	8,0	8,2	8,1	2,6
Japonsko	3,0	3,8	4,1	5,2	6,8	7,3	4,3
Nizozemí	7,1	7,1	7,8	7,0	6,4	6,4	-0,7
USA	5,2	5,4	5,2	5,4	5,2	5,3	0,0
Kanada	3,1	3,7	4,2	4,9	4,7	4,8	1,7
Nový Zéland	6,9	7,5	7,3	5,6	5,0	4,7	-2,1
Austrálie	3,2	3,1	3,3	4,7	5,3	4,7	1,5
Irsko	4,5	4,7	4,2	3,7	2,6	2,7	-1,8
průměr	5,5	6,0	6,2	6,7	6,6	6,6	1,1

Zdroj: OECD - *Social and Welfare Statistics* [online].¹⁷

Stárnutí populace je všeobecně známý problém, se kterým se potýká většina vyspělých zemí. [11] Jak však ukazuje tabulka č. 2, průměrné tempo nárůstu veřejných výdajů na sociální zabezpečení ve stáří bylo ve sledovaných zemích nižší než průměrné tempo nárůstu celkových veřejných výdajů na sociální zabezpečení (tab. č.1). Z toho vyplývá, že i po očištění od vlivu demografického vývoje zůstává trend vývoje sociálních výdajů mírně rostoucí. To znamená, že ani nepříznivý demografický vývoj nemůže plně vysvětlit nárůst výdajů na sociální zabezpečení.¹⁸

¹⁵ tyto výdaje jsou součástí celkových výdajů na sociální zabezpečení z tabulky č. 1

¹⁶ relativní nárůst výdajů (ve vztahu k HDP) mezi lety 1980 a 2001 v procentních bodech

¹⁷ [cit. 25. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/56/37/31613113.xls>> (doplněno vlastními výpočty)

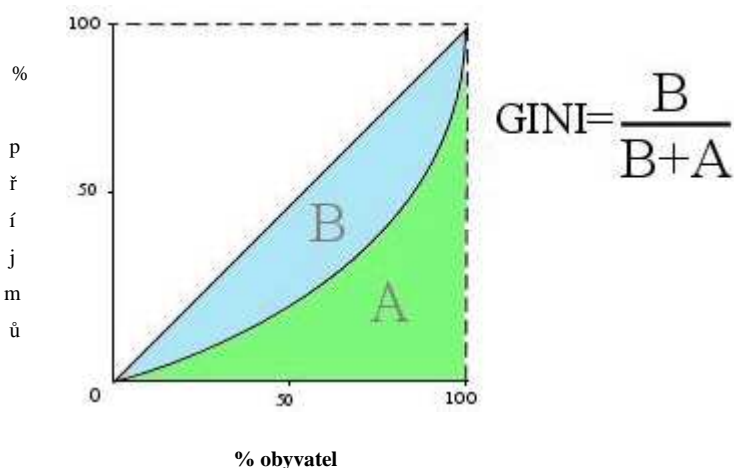
¹⁸ stárnutí populace má samozřejmě i jiné dopady - např. se dají předpokládat zvýšené výdaje na zdravotní péči - kvantifikace těchto dopadů je však značně složitá a přesahuje rámec této práce

4. 1. 1 Vývoj sociální nerovnosti

Vysvětlení pro nárůst sociálních výdajů by paradoxně mohla poskytnout sama hypotéza o zániku sociálního státu - konkrétně teze o zvyšující se sociální nerovnosti, kterou je nutné kompenzovat zvyšováním sociálních výdajů.

K měření míry sociální (resp. příjmové nerovnosti) se nejčastěji používá GINI koeficient. Tento koeficient nabývá hodnot od 0 do 1, kde 0 znamená naprostou rovnost a 1 naopak naprostou nerovnost. Hodnota koeficientu se vypočítává jako poměr plochy mezi Lorenzovou křivkou a přímkou naprosté rovnosti (na grafu č. 2 označena jako B) k celkové ploše pod touto přímkou (na grafu A+B). [12]

Graf č. 2: GINI koeficient

Zdroj: Wikipedia - Gini Koefficient [online].¹⁹

Výhodou tohoto ukazatele je jeho relativně jednoduchá konstrukce a snadná interpretace výsledků. Nevýhodou je vyšší citlivost ve vztahu k příjmům střední příjmové třídy, a naopak nižší u nízko- a vysokopříjmových skupin, což může částečně snižovat vypovídací hodnotu při porovnávání příjmové nerovnosti (vypočítávané z disponibilních příjmů) mezi zeměmi s různými systémy sociálního zabezpečení. [3]

¹⁹ [cit. 3. 3. 2005]. Dostupné z: http://eo.wikipedia.org/wiki/Koeficiente_de_Gini

Tab. č. 3: **Vývoj příjmové nerovnosti (GINI koeficient)**

	1985	1995	2000	růst²⁰
Dánsko	22,8	21,3	22,5	-0,3
Švédsko	21,6	21,1	24,3	2,7
Nizozemí	23,4	25,5	25,1	1,7
Rakousko	23,6	23,8	25,2	1,6
Francie	27,6	27,8	27,3	-0,3
Německo	26,5	28,0	27,7	1,2
Kanada	29,0	28,3	30,1	1,1
Irsko	33,1	32,4	30,4	-2,7
Austrálie	31,2	30,5	30,5	-0,7
Japonsko	27,8	29,5	31,4	3,6
Velká Británie	28,6	31,2	32,6	4,0
Nový Zéland	27,0	33,1	33,7	6,7
Itálie	30,6	34,8	34,7	4,1
USA	33,8	36,1	35,7	1,9
průměr	27,6	28,8	29,4	1,8

Zdroj: *OECD - Society at Glance (2005 Edition)* [online].²¹

Jak ukazuje tabulka č. 3, průměrná příjmová nerovnost měřená koeficientem GINI vykazuje rostoucí trend. V této souvislosti je však velmi důležité upozornit, že se jedná o standardizovaný koeficient GINI (podle metodiky OECD), který je vypočítáván na základě disponibilních příjmů - tedy příjmů po odečtení daní a přičtení transferů. To znamená, že průměrná příjmová nerovnost se za posledních několik desetiletí zvyšovala i přes rostoucí objem výdajů na sociální politiku - jinými slovy: ani zvyšování sociálních výdajů nezastavilo růst sociální nerovnosti.

Stejně jako v případě výdajů na sociální zabezpečení (viz tabulka č. 1), i zde je možné poměrně snadno rozlišit jednotlivé skupiny zemí podle typu sociálního státu. Nejnížší míru příjmové nerovnosti vykazují skandinávské země (sociálně demokratický model), naopak nejvyšší země anglosaské (liberální model).

²⁰ nárůst hodnoty GINI koeficientu mezi lety 1985 a 2000 (v procentních bodech)

²¹ [cit. 12. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/34/11/34542691.xls>> (doplněno vlastními výpočty)

4. 1. 2 Vývoj daňového zatížení

Přestože výsledky analýzy vývoje výdajů na sociální zabezpečení v podstatě vyvrací hypotézu o zániku sociálního státu, analýza vývoje příjmové nerovnosti naopak tuto hypotézu částečně potvrzuje, resp. je v souladu s dílčí tezí o zvyšující se sociální nerovnosti a následné potřebě kompenzace vyššími sociálními výdaji²². K objasnění tohoto rozporu je nutné blíže se zaměřit na druhou část této hypotézy - tedy na vývoj daňového zatížení.

Daňové zatížení je možné porovnávat několika způsoby. Často se například používá prosté srovnání daňových sazeb v jednotlivých zemích. Přestože údaje o daňových sazbách jsou snadno dostupné, má tato metoda pouze omezenou vypovídací schopnost, neboť daňové soustavy jsou značně různorodé a stejně různorodé jsou i metody určení daňových základů, formy vzájemného propojení jednotlivých daní, stanovení odečitatelných položek atd.

Nedostatky prostého srovnání daňových sazeb lze částečně omezit použitím mezních a průměrných sazeb. Tato metoda zohledňuje nejenom výši nominálních sazeb, ale i způsob stanovení daňového základu a dalších proměnných pomocí hlavních charakteristik daňových legislativ jednotlivých zemí. I zde je však nutné používat řadu zjednodušujících předpokladů, což znamená, že výsledky mohou být zavádějící. [13]

Zatímco tedy mezinárodní srovnání daňového zatížení prostřednictvím porovnávání daňových sazeb je vzhledem k rozmanitosti jednotlivých daňových soustav poměrně problematické, porovnávání výše daňové kvóty (tedy poměru skutečně zaplacených daní k HDP) se jeví jako odpovídající metoda pro ověření hypotézy o klesajícím daňovém zatížení. Největší výhodou této metody je totiž jednoznačnost údajů, která souvisí především s faktem, že daňová kvóta je exaktně určitelný ukazatel, jehož vypovídací hodnota a mezinárodní porovnatelnost je relativně vysoká.

²² dalším vysvětlením by mohl být tzv. Wagnerův zákon, který dává do souvislosti výši ekonomické úrovně a míru přerozdělování (resp. daňové kvóty) [13]

Tab. č. 4: Vývoj daňové kvóty ve vybraných zemích (% HDP)

	1975	1985	1990	1995	2000	2002	2003	růst ²³
Švédsko	42,0	48,2	53,2	48,5	53,8	50,2	50,8	8,8
Dánsko	40,0	47,4	47,1	49,4	49,6	48,9	49,0	9,0
Francie	35,9	43,8	43,0	43,9	45,2	44,0	44,2	8,3
Itálie	26,1	34,4	38,9	41,2	43,2	42,6	43,4	17,3
Rakousko	37,4	41,9	40,4	41,6	43,4	44,0	43,0	5,6
Nizozemí	41,3	42,8	42,9	41,9	41,2	39,2	38,8	-2,5
Německo	35,3	37,2	35,7	38,2	37,8	36,0	36,2	0,9
Velká Británie	35,3	37,7	36,5	35,0	37,4	35,8	35,3	0,0
Nový Zéland	28,5	31,3	37,7	37,0	33,4	34,9	34,8	6,3
Kanada	31,9	32,5	35,9	35,6	35,6	33,9	33,9	2,0
Austrálie	26,5	29,1	29,3	29,6	31,8	30,4	31,5	5,0
Irsko	29,1	35,0	33,5	32,8	32,2	28,4	30,0	0,9
Japonsko	20,8	27,4	30,2	27,8	27,1	27,4	25,8	5,0
USA	25,6	25,6	27,3	27,9	29,9	26,4	25,4	-0,2
průměr	32,6	36,7	38,0	37,9	38,7	37,3	37,3	4,7

Zdroj: OECD - Tax Revenue Statistics [online].²⁴

Z tabulky č. 4 je zřejmé, že během posledních několika desetiletí se daňová kvóta téměř ve všech sledovaných zemích zvyšovala. V této souvislosti není jistě bez zajímavosti, že rychleji se zvyšovala daňová kvóta zpravidla v zemích s již tak relativně vysokým daňovým zatížením (Dánsko, Švédsko, Francie, Itálie atd.), a naopak poměrně pomalu rostla v zemích s nízkou úrovní daňového zatížení (např. USA, Irsko, Kanada, Velká Británie).

I v případě daňové kvóty je možné sledovat rozdělení států do jednotlivých skupin. Nejvyšší daňovou kvótu mají skandinávské země uplatňující sociálně demokratický model sociálního státu, nejnižší naopak zpravidla státy s liberálním modelem, přičemž rozdíl v míře přerozdělování mezi těmito dvěma skupinami je relativně veliký (poměr daňové kvóty k HDP je např. ve Švédsku a v Dánsku téměř dvojnásobný v porovnání se Spojenými státy či Japonskem).

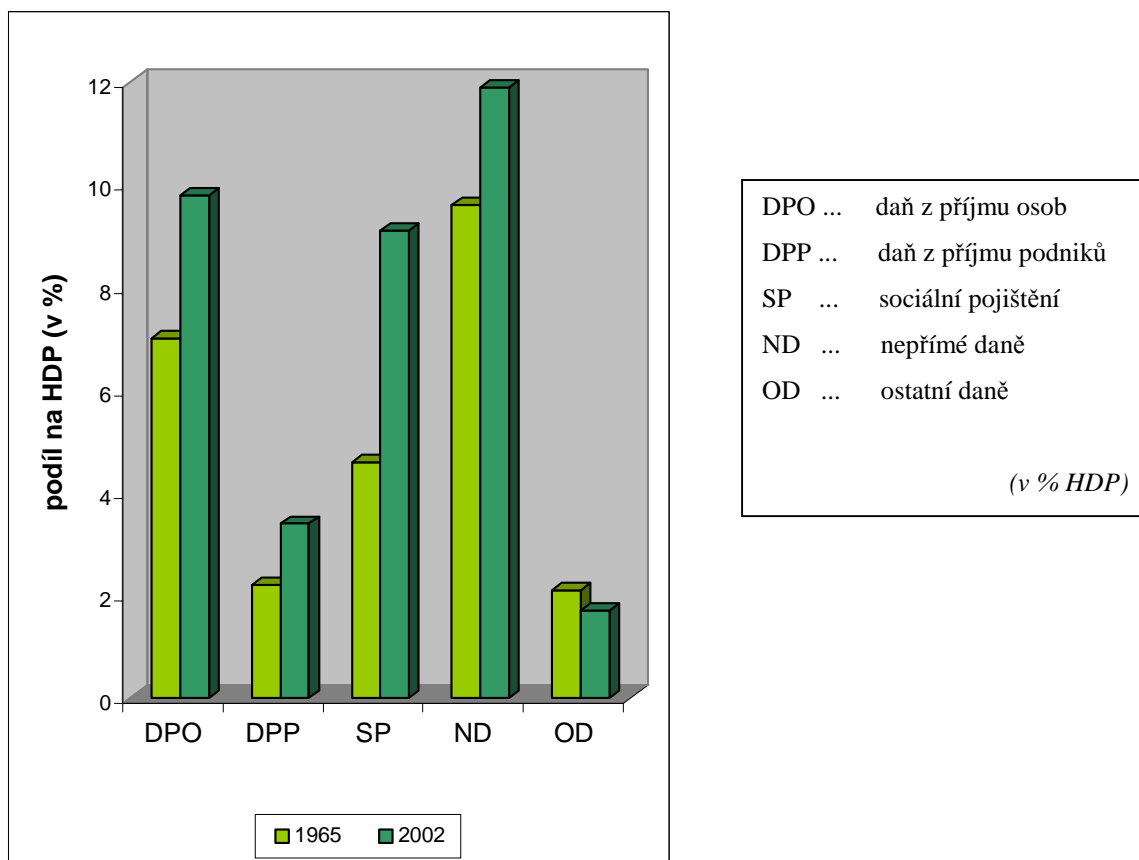
²³ relativní nárůst daňové kvóty mezi lety 1975 a 2003 v procentních bodech

²⁴ [cit. 12. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/6/1/33826979.pdf>> (doplněno vlastními výpočty)

4. 1. 2. 1 Struktura daňového zatížení

Trend rostoucího daňového zatížení je v jednoznačném rozporu s předpokladem o snižování daňových sazeb (a potažmo i příjmů) v důsledku působení mezinárodní daňové konkurence. Na otázku, proč se tento předpoklad nenaplnil, by měla odpovědět analýza vývoje struktury daňového zatížení, resp. daňové kvóty.

Graf č. 3: Vývoj struktury daňové kvóty

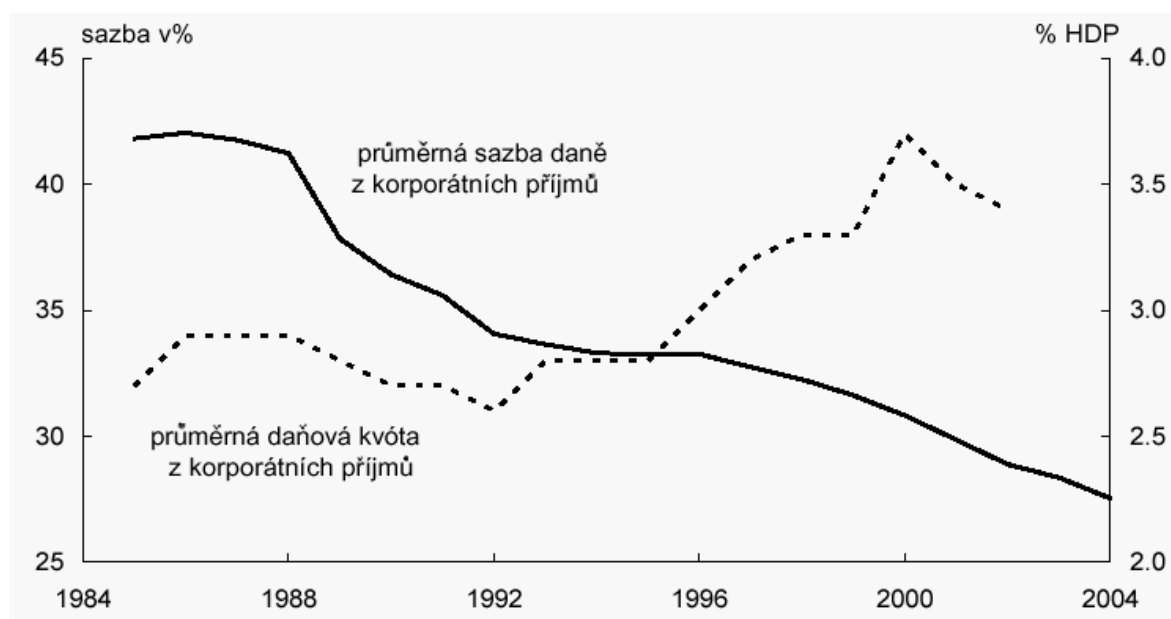

Zdroj: *Taxes and Economic Performance* [13]

Z grafu č. 3 je patrné, že daňová kvóta se zvyšovala prakticky u všech druhů daní (kromě ostatních daní, které však tvoří jen poměrně malou část celkové daňové kvóty). Nejvyšší přírůstky byly zaznamenány u odvodů na sociální pojištění a u daní z příjmu osob. Naopak k nejnižšímu nárůstu došlo u daní z příjmu podniků.

V rámci hypotézy o zániku sociálního státu by byl pochopitelný přesun daňového zatížení z vysoce mobilního výrobního faktoru, jakým je např. kapitál ve formě přímých investic, na méně mobilní výrobní faktor - práci (ve formě vyšších odvodů na sociální pojištění či zvýšené sazby daně z příjmů osob), avšak nárůst všech složek - a především pak daňové kvóty z korporátních daní - zjevně odporuje tezi o působení daňové konkurence na pokles daňových sazeb (a potažmo i daňových výnosů).

Graf č. 4: Vývoj daňových sazeb a daňových kvót z korporátních příjmů (OECD)²⁵

Zdroj: KELLY, J. and GRAZIANI, R. *International Trends in Company Tax Rates* [14]

Jak však vyplývá z grafu č. 4, daňová kvóta z korporátních příjmů v poměru k HDP sice dlouhodobě rostla (s vrcholem okolo roku 2000), ale korporátní daňové sazby²⁶ naopak v průměru klesaly (v souladu s předpoklady výše zmiňované hypotézy)

Vysvětlení pro tento paradoxní jev je několik. Podle jedné z teorií pokles daňových sazeb podnítil růst podnikového sektoru a jeho ziskovosti, což vedlo k rozšíření daňové

²⁵ pro zjednodušení použity nevážené průměry základních sazeb daně z korporátního příjmu uplatňovaných v jednotlivých zemích OECD

²⁶ i zde je samozřejmě nutné brát v potaz dříve uvedená omezení týkající se porovnávání daňových sazeb, nicméně v tomto případě se jedná spíše o srovnání sazeb v čase za účelem určení trendu vývoje než o snahu o mezinárodní porovnání nesourodých daňových systémů

základny. [14] Podle jiné hypotézy snížení daňových sazeb zvýšilo ochotu podniků pravdivě přiznávat své zisky, a zároveň alespoň částečně omezilo atraktivitu různých daňových rájů a jiných prostředků používaných pro snížení daňového základu. [15]

V každém případě je zřejmé, že i přes trend poklesu sazby daně z příjmu firem, není naplňován předpoklad o snižujících se celkových příjmech, které by ve svém důsledku měly přispět k zániku sociálního státu, přičemž důvodů je několik.

Teze o daňové konkurenci v první řadě předpokládá, že snižování daňových sazeb povede ke snižování daňových výnosů, resp. daňové kvóty. Jak však bylo ukázáno na příkladu vývoje daňové sazby a daňové kvóty u korporátních příjmů (graf č. 4), nemusí být tato premisa vždy platná.

Dále je problematické vztahovat předpoklad o daňové konkurenci na celou daňovou základnu, resp. na všechny druhy daní. Zatímco kapitál má vzhledem ke své vysoké mobilitě možnost „volby nohama“, ostatní složky daňové kvóty vykazují daleko menší elasticitu, což je zapříčiněno tím, že v případě těchto typů daní je možnost volby nějaké nižší daňové sazby (např. přesunem do zahraničí) značně omezená.

V této souvislosti je samozřejmě možné diskutovat např. o potenciálně vyšší mobilitě pracovních sil v blízké budoucnosti či o vlivu daňového zatížení faktoru práce v jednotlivých zemích na investiční rozhodování vlastníků kapitálu, nicméně je skutečností, že daňová kvóta těchto složek má zatím spíše rostoucí než klesající tendenci (graf č. 3).

Pro tento jev existuje několik vysvětlení. Kromě již naznačené nutnosti zvyšování daňové zátěže v důsledku potřeby financování zvýšených sociálních výdajů, které mají kompenzovat narůstající sociální nerovnost, či Wagnerova zákona, podle kterého s růstem důchodu na obyvatele roste i podíl veřejných výdajů na HDP, může být tento jev z části způsoben tzv. „plíživým“ nárůstem daňového zatížení v rámci progresivních daní z příjmu.

Tato hypotéza se opírá o předpoklad, že valorizace příjmových pásem a daňově odčitatelných položek je pomalejší, než je nominální růst příjmů (resp. daňového základu), což má za následek postupné zvyšování daňové kvóty. [13]

Na základě provedené analýzy je každopádně možné konstatovat, že u některých typů daní (např. daně z příjmu korporací) může daňová konkurence působit na pokles daňových sazeb. Avšak vzhledem k tomu, že příjmy z těchto daní tvoří jen poměrně malou část celkové daňové kvóty (graf č. 3) a že pokles těchto daňových sazeb neznamená automaticky pokles příjmů, není možné potvrdit předpoklady „příjmové“ části hypotézy o zániku sociálního státu.

4. 1. 3 Vývoj rozpočtových deficitů

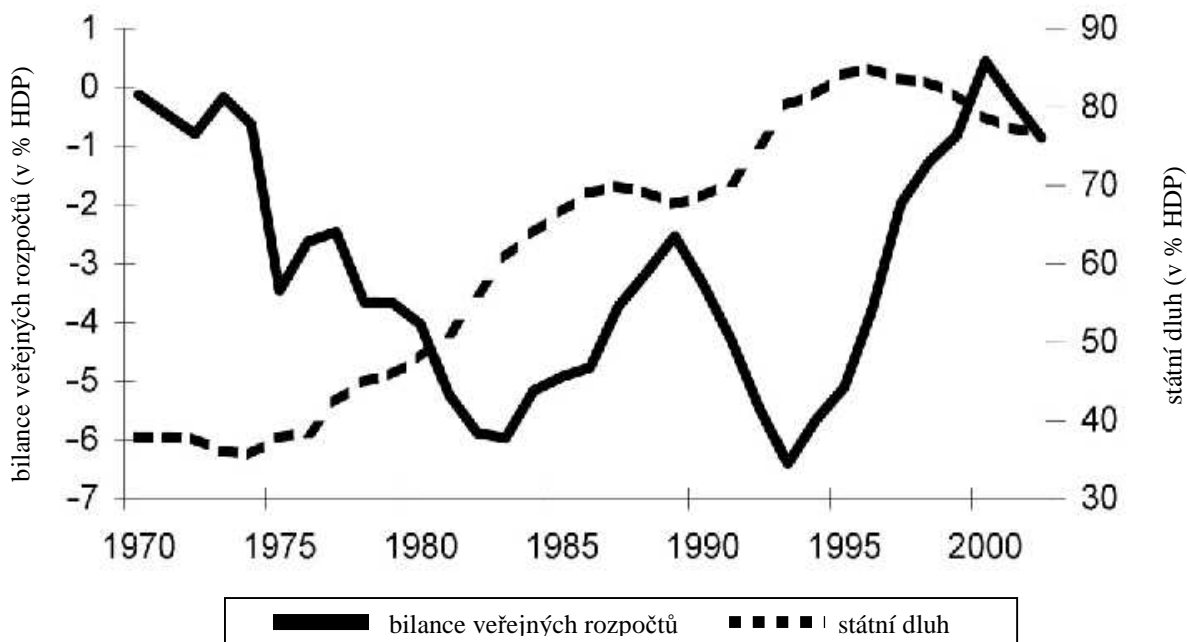
Aby bylo možné porovnat dosavadní výsledky analýz vývoje výdajů na sociální zabezpečení a vývoje daňových příjmů (resp. daňových kvót) v širších souvislostech, je nutné se krátce zastavit také u vývoje bilancí veřejných rozpočtů.

Graf č. 5 ukazuje vývoj bilance veřejných rozpočtů a státního dluhu v poměru k HDP ve vybraných zemích OECD²⁷. Přestože zejména v případě veřejných rozpočtů nelze určit nějaký jednoznačný trend, lze konstatovat, že po počátečním zhoršování tohoto ukazatele v průběhu 70. a na počátku 80. let minulého století, kdy se vlivem nepříznivých okolností (rovných šoků a následné hospodářské krize spojené s vysokou nezaměstnaností) průměrný deficit veřejných financí propadl až na hodnotu kolem 6% HDP, se situace postupně zlepšovala (s menším cyklickým výkyvem na počátku 90. let), a na přelomu tisíciletí vykazovaly bilance veřejných rozpočtů ve sledovaných zemích v průměru dokonce mírný přebytek.²⁸

²⁷ Rakousko, Belgie, Kanada, Francie, Německo, Itálie, Japonsko, Nizozemí, Švédsko, Velká Británie a USA

²⁸ toto zjištění v podstatě odpovídá výsledkům analýz vývoje výdajů na sociální zabezpečení (tabulka č. 1) a vývoje daňových příjmů ve sledovaných zemích (tabulka č. 4)

Graf č. 5: Vývoj bilance veřejných rozpočtů a státního dluhu ve vybraných zemích

Zdroj: GENSCHEL, P. *Globalization and the Welfare State - a Retrospective* [online].²⁹

Vývoj bilance veřejných rozpočtů za posledních přibližně 10 let (od roku 1994) navíc nepřímou vyvrací tezi o narůstající fiskální krizi sociálního státu v důsledku předpokládaného snižování (daňových) příjmů a zvyšování (sociálních) výdajů, která tvoří jakousi ideovou osu hypotézy o zániku sociálního státu.

²⁹ [cit. 20.3. 2005]. Dostupné z: <<http://imperia.iu-bremen.de/imperia/md/content/groups/genschel-group-content/43.pdf>>

4. 2 Hypotéza č. 2: přežití sociálního státu

Zatímco hypotéza o zániku sociálního státu vychází z poněkud zjednodušeného modelu opírajícího se především o ekonomickou teorii, která ne vždy může dostatečně zohlednit všechny rozmanité aspekty integrujícího se světového hospodářství, hypotéza o přežití sociálního státu klade důraz právě na tuto komplexnost a vzájemnou propojenost všech jevů a procesů, v jejímž rámci se nelze zaměřit pouze na jeden aspekt (např. zvýšenou mobilitu kapitálu a z ní plynoucí hrozbu nežádoucí daňové konkurence), ale je třeba na danou problematiku nahlížet v širších souvislostech.

S tím souvisí i pohled na samotný sociální stát, který byl doposud - v rámci hypotézy o zániku tohoto institutu - zkoumán jako jakýsi poměrně homogenní pojem. Naopak při ověřování hypotézy o přežití sociálního státu bude kladen větší důraz na odlišnosti jednotlivých typů a z nich vyplývající implikace pro budoucí vývoj.

4. 2. 1 Hospodářský růst a chudoba

Jedním ze stěžejních argumentů pro přežití sociálního státu je teze o pozitivních dopadech globalizace na hospodářství jednotlivých zemí (konkrétně např. na urychlení tempa ekonomického růstu), které by měly pomoci kompenzovat případné negativní sociální důsledky tohoto procesu, mezi něž patří například zvyšování sociální nerovnosti či předpokládaný růst chudoby.³⁰

Mezi mírou sociální nerovnosti (resp. příjmové diferenciací), jejíž vývoj byl analyzován v kapitole 4.1.1, a mírou chudoby existuje samozřejmě blízký vztah. Nicméně, zatímco růst příjmové nerovnosti sám o sobě není možné pokládat za jev zcela negativní³¹, chudoba takovýmto jevem bezesporu je.

³⁰ předpoklad růstu chudoby v souvislosti s globalizací vychází z teze o nízké přizpůsobivosti sociálních skupin, které jsou chudobou ohroženy nejvíce, rychle se měnícím podmínkám integrujícího se světové ekonomiky (resp. rychlým technologickým změnám, zvýšeným požadavkům na produktivitu atd.)

³¹ růst příjmové nerovnosti může působit jako motivační faktor pro zvyšování sociální mobility

Tab. č. 5: Vývoj míry chudoby ve vybraných zemích (% populace)

	1985	1995	2000	růst ³²
Dánsko	5,3	3,8	4,3	-1,0
Švédsko	6,0	3,7	5,3	-0,7
Nizozemí	3,1	6,3	6,0	2,9
Francie	8,0	7,5	7,0	-0,9
Rakousko	6,1	7,4	9,3	3,2
Německo	6,4	9,1	9,8	3,4
Kanada	11,6	9,5	10,3	-1,3
Nový Zéland	5,8	7,8	10,4	4,6
Austrálie	12,2	9,3	11,2	-1,0
Velká Británie	6,9	10,9	11,4	4,5
Itálie	10,3	14,2	12,9	2,6
Japonsko	11,9	13,7	15,3	3,3
Irsko	10,6	11,0	15,4	4,8
USA	17,9	16,7	17,1	-0,9
průměr	8,7	9,3	10,4	1,7

Zdroj: OECD - *Society at Glance (2005 Edition)* [online].³³

Jak ukazuje tabulka č. 5, došlo v letech 1985 až 2000 k mírnému nárůstu míry chudoby, přičemž ale tento rostoucí trend se týká především průměrných veličin za celou sledovanou skupinu vybraných zemí. V rámci této skupiny lze však pozorovat značné odlišnosti. Vedle skupiny států, které vykazují mírný pokles tohoto ukazatele (Dánsko, Švédsko, Francie, Kanada, Austrálie, USA), se zde nachází také poměrně velká skupina zemí s relativně výrazným nárůstem míry chudoby (v čele s Irskem a Velkou Británií).

Na první pohled je patrné, že vývoj (tedy relativní růst či pokles) míry chudoby, není nijak závislý na typu sociálního státu. Ve skupině zemí, kde došlo k relativnímu poklesu chudoby, jsou totiž zastoupeny všechny základní typy sociálního státu (Dánsko a Švédsko - sociálně demokratický typ, Francie - korporativistický typ atd.) - stejně tak, jako ve skupině s výrazným nárůstem míry chudoby.³⁴

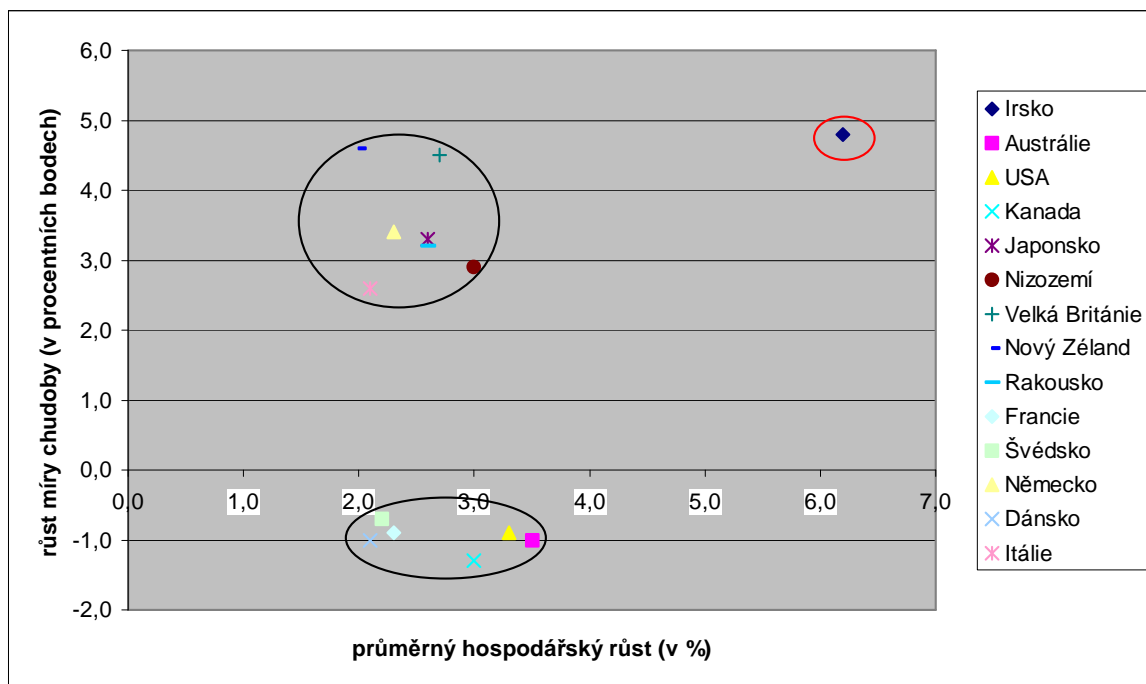
³² růst resp. pokles míry chudoby mezi roky 1985 a 2000 v procentních bodech

³³ [cit. 12. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/34/11/34542691.xls>> (doplněno vlastními výpočty)

³⁴ při pohledu na absolutní hodnoty těchto veličin lze nicméně opět poměrně snadno rozlišit jednotlivé typové skupiny - nejnižší míru chudoby vykazují (v souladu s teoretickými předpoklady) sociálně demokratické země, naopak nejvyšší hodnoty byly zaznamenány v zemích s liberálním modelem sociálního státu

Aby bylo možné nějakým způsobem ověřit tezi o pozitivním vlivu hospodářského růstu na sociální situaci populace, která bude v tomto případě pro zjednodušení reprezentována právě mírou chudoby, je třeba provést analýzu závislosti vývoje obou těchto veličin - tedy vývoje míry chudoby a tempa hospodářského růstu a ve sledovaných zemích.

Graf č. 6: **Závislost vývoje míry chudoby na hospodářském růstu** (v letech 1985-2000)

Zdroj: data z tabulky č. 5 a z *OECD - Social Expenditure database (SOCX)* [online].³⁵

Jak je patrné z grafu č. 6, mezi vývojem míry chudoby a tempem hospodářského růstu neexistuje žádná zřetelná závislost³⁶. Podobně jako v případě tabulky č. 5 lze sledované země rozdělit do dvou základních skupin, které při prakticky stejném průměrném tempu hospodářského růstu vykazovaly ve sledovaném období diametrálně odlišný vývoj míry chudoby. Z rámce těchto dvou skupin se vymyká pouze Irsko (na grafu zvýrazněno červeně).

³⁵ [cit. 15. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/53/10/33746610.xls>> (doplněno vlastními výpočty)

³⁶ korelační koeficient činí 0,2, ale jeho výše není na 5 % hladině významnosti statisticky významná, což znamená, že zkoumané proměnné je možno považovat za nezávislé (výpočet proveden prostřednictvím počítačového programu STATGRAPHICS)

V případě Irska se jedná o paradoxní vývoj. Tato země ve sledovaném období poměrně výrazně snižovala výdaje na sociální zabezpečení (viz tabulka č. 1), přičemž ale zaznamenala snížení příjmové nerovnosti měřené koeficientem GINI (tabulka č. 3). Zároveň však při velmi vysokých tempech hospodářského růstu zde došlo k vůbec nejvyššímu nárůstu míry chudoby ze všech sledovaných zemí.

Nicméně i při odhlédnutí od tohoto extrému, je závislost snižování chudoby na tempu hospodářského růstu velmi malá (resp. statisticky nevýznamná)³⁷, a v rámci zkoumání hypotézy o přežití sociálního státu lze s přihlédnutím ke všem zjednodušujícím předpokladům³⁸ konstatovat, že v kontextu procesu globalizace nelze jednoznačně potvrdit pravdivost teze o příznivém vlivu předpokládaného zvýšeného hospodářského růstu na sociální situaci všech skupin obyvatelstva.

V širším kontextu to pak znamená, že stejně jako u příjmové nerovnosti docházelo i v případě míry chudoby v posledních dvou desetiletích ve sledovaných zemích k mírnému nárůstu, což by hovořilo spíše ve prospěch hypotézy o zániku sociálního státu.³⁹

4. 2. 2 Přímé zahraniční investice

Hypotéza o zániku sociálního státu předpokládá postupný přesun části výroby (zejména produkce náročné na použití pracovní síly) z vyspělých zemí do států s nízkými výrobními náklady, což by následně vedlo k růstu příjmové nerovnosti (v důsledku snížení poptávky po nekvalifikované pracovní síle), a také k růstu nezaměstnanosti ve vyspělých zemích. Obě tyto skutečnosti by pak znamenaly zvýšený tlak na růst sociálních výdajů.

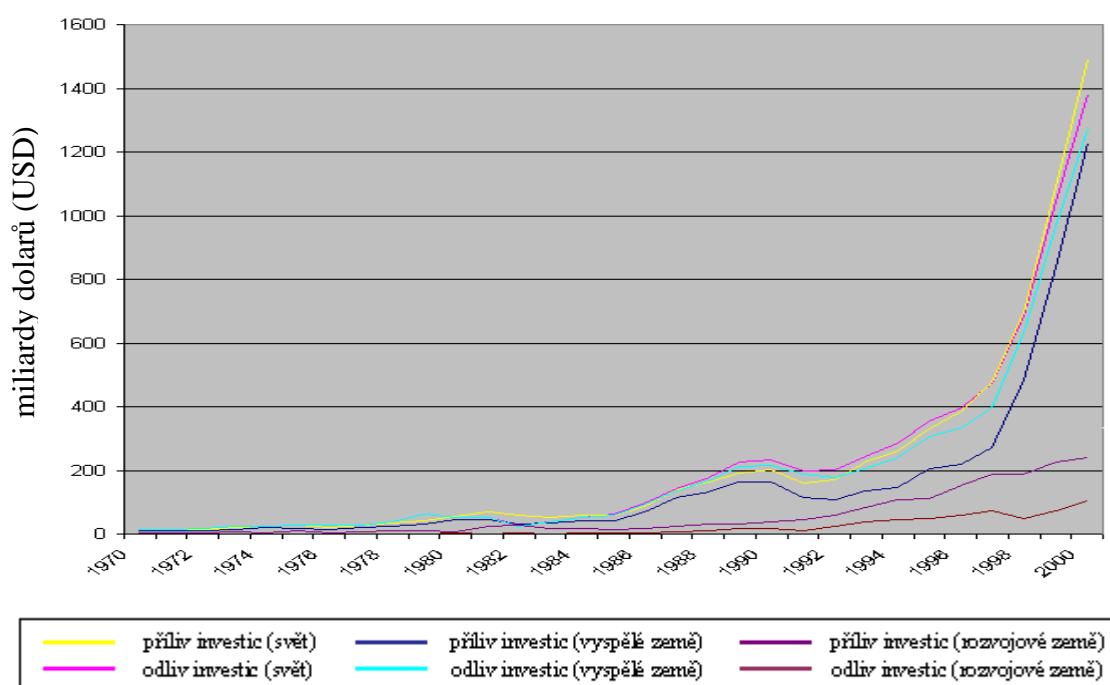
³⁷ korelační koeficient v případě nezapočtení Irska činí -0,31, avšak ani tato hodnota není na 5 % hladině významnosti statisticky významná (výpočet pomocí programu STATGRAPHICS)

³⁸ míra chudoby je pouze jednou z charakteristik, které by bylo možné použít pro posuzování vývoje sociální situace v jednotlivých zemích - navíc už ze základní definice jednotlivých typů sociálního státu je zřejmá poněkud odlišná koncepce boje proti chudobě (zatímco liberální model zdůrazňuje právě podporu nejslabších sociálních vrstev, sociálně demokratické státy poskytují naopak podporu v souladu s principem univerzality - tedy relativně rovnoměrně všem společenským skupinám), což ve svém důsledku snižuje vypovídací hodnotu tohoto ukazatele

³⁹ tento závěr však není možné vzhledem k relativně omezenému nárůstu míry chudoby (o 1,7 procentního bodu za 15 let) a vzhledem k již zmiňované velké variabilitě vývoje tohoto ukazatele napříč jednotlivými skupinami sociálních států považovat za příliš průkazný

Naopak podle hypotézy o přežití sociálního státu by přesun výroby (ve formě přímých zahraničních investic) do rozvojových zemí nemusel mít nezbytně pouze negativní dopady. Z hlediska teorie mezinárodního obchodu se totiž jedná v podstatě o krok k racionálnějšímu využívání zdrojů a k efektivnější mezinárodní dělbě práce. Vyspělé země mohou ze zemí, kam se tato výroba přesouvá, následně importovat produkty a služby za cenu nižší, než za jaké by je byly schopny samy vyprodukovat, a vlastní zdroje pak mohou alokovat do oblastí, ve kterých mají komparativní výhodu, přičemž z následné mezinárodní směny by měly profitovat všechny strany.

Graf č. 7: Vývoj objemu přímých zahraničních investic

Zdroj: *Global Policy - Social and Economic Policy* [online].⁴⁰

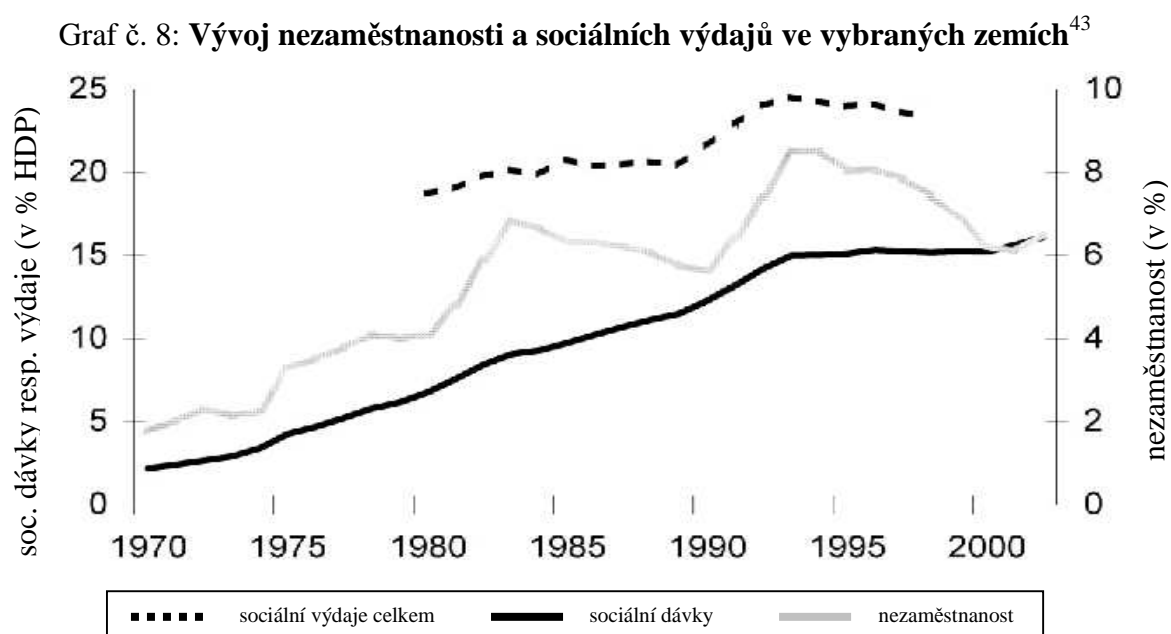
Jak vyplývá z grafu č. 7, k výraznému nárůstu objemu toků přímých zahraničních investic došlo především v devadesátých letech 20. století, přičemž se na tomto nárůstu z velké části podílely investice v rámci vyspělých zemí. Naopak pouze poměrně malá část investic směřovala do zemí rozvojových.

⁴⁰ [cit. 23. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.globalpolicy.org/globaliz/charts/fdi.htm>>

Toto zjištění tedy spíše potvrzuje tezi o relativně menší významnosti mzdových nákladů při rozhodování o umístění investic⁴¹, a také předpoklad, že v boji o přímé zahraniční investice, které s sebou přinášejí nová pracovní místa a další pozitivní efekty, si konkurují především jednotlivé vyspělé země mezi sebou.

4. 2. 3 Zaměstnanost

Přestože na základě předchozí analýzy nelze potvrdit teorii o masovém přesouvání produkce do nízkonákladových zemí v důsledku zvýšené kapitálové mobility, jak ukazuje graf č. 8, potýkají se vyspělé země přibližně od poloviny 70. let minulého století s poměrně vysokou mírou nezaměstnanosti, která má navíc rostoucí trend.⁴²

Zdroj: GENSCHEL, P. *Globalization and the Welfare State - a Retrospective* [online].⁴⁴

⁴¹ tento závěr platí za předpokladu, že ve vyspělých zemích jsou mzdové náklady na srovnatelné úrovni, jejichž výše není hlavním motivem přílivu investic

⁴² po očištění od cyklických výkyvů (v 1. polovině 80. i 90. let)

⁴³ Austrálie, Belgie, Finsko, Francie, Německo, Itálie, Rakousko, Japonsko, Nizozemí, Nový Zéland, Norsko, Švédsko a USA

⁴⁴ [cit. 20.3. 2005]. Dostupné z: <<http://imperia.iu-bremen.de/imperia/md/content/groups/genschel-group-content/43.pdf>>

Pro tento nárůst existují v podstatě 3 různá vysvětlení, která se však vzájemně nevylučují - naopak, spíše se doplňují. První možné vysvětlení bylo naznačeno již v předchozí kapitole: v důsledku vzrůstajících mzdových nákladů ve vyspělých zemích a vysoké mobility kapitálu dochází k přesouvání výroby (a tedy i pracovních míst do zemí s nižšími mzdovými náklady). Jak však dokazuje graf č. 7, tento trend není nijak dramatický, a navíc se ve zvýšené míře začal projevovat až v 1. polovině devadesátých let.

Druhým faktorem, který rovněž souvisí s procesem globalizace, je rychlý technologický pokrok, který ve vyspělých zemích umožňuje nahrazovat zejména málo kvalifikovanou pracovní sílu strojním vybavením.

Třetí možnou příčinou rostoucí nezaměstnanosti je zvyšující se míra integrace světových trhů zboží a služeb a s ní spojená zvýšená konkurence, která v mnoha případech vede k tlaku na pokles mezd (opět zejména v případě málo kvalifikované pracovní síly). Zatímco v některých státech tento tlak způsobuje zvyšování příjmové nerovnosti, v zemích s vysokou mírou regulace trhu práce, může v důsledku nepružnosti mzdových sazeb (směrem dolů) docházet k nárůstu nezaměstnanosti. [16]

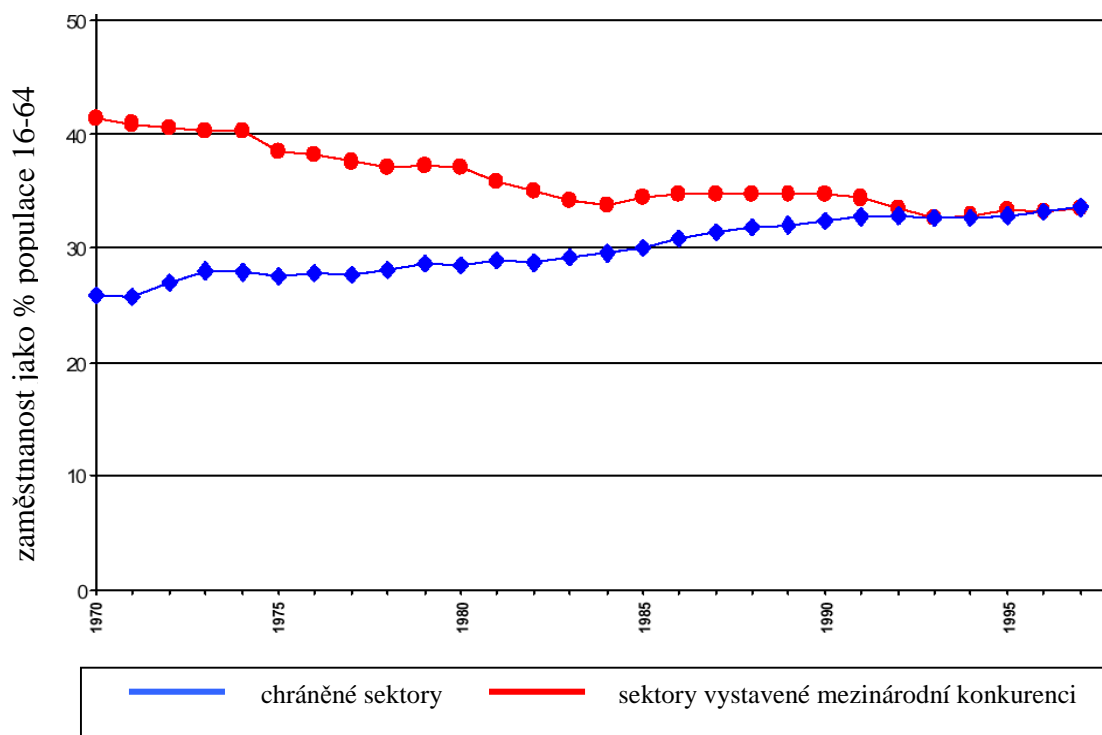
V této souvislosti je však třeba rozlišovat mezi sektory, které jsou přímo ohroženy mezinárodní konkurencí (např. průmysl či zemědělství), a sektory, které jsou před těmito tlaky nějakým způsobem alespoň částečně chráněny (především služby, z nichž často velkou část tvoří služby veřejné - školství, zdravotnictví atd.). [17]

Jak vyplývá z grafu č. 9, přibližně od poloviny 70. let je ve vyspělých zemích patrný trend snižování zaměstnanosti v sektorech vystavených mezinárodní konkurenci. Na druhou stranu je však tento trend alespoň částečně kompenzován vzrůstající zaměstnaností v chráněných sektorech.

Tento nárůst je možné z části vysvětlit i trendem vzrůstajících výdajů na sociální zabezpečení ve většině zemí OECD (viz tabulka č. 1 a graf č. 8), protože tyto výdaje často

směřují k rozšiřování veřejných služeb, a tím i k zvyšování zaměstnanosti ve veřejném sektoru, který je ze své podstaty chráněn před mezinárodní konkurencí.

Graf č. 9: Vývoj zaměstnanosti podle sektorů (OECD)

Zdroj: SCHARPF, F. W. *Globalization and the Welfare State - Constraints, Challenges and Vulnerabilities* [17]

Přestože se míra nezaměstnanosti ve vyspělých zemích (OECD) držela v posledních dekádách minulého století v průměru na poměrně vysoké úrovni (graf č. 8), ne všechny země byly tímto vývojem postiženy stejnou měrou.

Jak ukazuje tabulka č. 6, v průběhu 90. let, kdy by se vzhledem k trendu zvyšujícího se objemu přímých zahraničních investic do rozvojových zemí (graf č. 7) dal očekávat tlak na zvyšování nezaměstnanosti ve vyspělých zemích, se některým státům paradoxně dařilo nezaměstnanost snižovat (Nizozemí, Irsko, Dánsko, USA atd.), resp. udržovat na trvale nízké úrovni (Rakousko). Naopak v Německu, Francii či Itálii - tedy v zemích, které patří do skupiny tzv. korporativistických sociálních států - se nezaměstnanost po celé toto období držela na poměrně vysoké úrovni.

Tab. č. 6: Vývoj nezaměstnanosti ve vybraných zemích (v %)⁴⁵

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	průměr (93-03)	průměr (99-03)
Nizozemí	6,2	6,8	6,6	6,0	4,9	3,8	3,2	2,9	2,5	2,7	3,8	4,1	3,0
Rakousko	4,0	3,8	3,9	4,4	4,4	4,5	4,0	3,7	3,6	4,3	4,4	3,8	4,0
Irsko	15,6	14,3	12,3	11,7	9,9	7,5	5,6	4,3	3,9	4,4	4,6	7,8	4,6
Dánsko	9,6	7,7	6,8	6,3	5,3	4,9	4,8	4,4	4,4	4,6	5,6	5,4	4,8
USA	6,9	6,1	5,6	5,4	4,9	4,5	4,2	4,0	4,7	5,8	6,0	4,8	4,9
Japonsko	2,5	2,9	3,2	3,4	3,4	4,1	4,7	4,7	5,0	5,4	5,3	3,7	5,0
V. Británie	10,0	9,2	8,5	8,0	6,9	6,2	5,9	5,4	5,0	5,1	5,0	6,3	5,3
Švédsko	9,4	9,4	8,8	9,6	9,9	8,2	6,7	5,6	4,9	4,9	5,6	6,9	5,5
N. Zéland	9,5	8,1	6,3	6,1	6,3	7,5	6,8	6,0	5,3	5,2	4,7	6,0	5,6
Austrálie	10,6	9,5	8,2	8,2	8,3	7,7	6,9	6,3	6,8	6,4	6,1	7,1	6,5
Kanada	11,4	10,4	9,4	9,6	9,1	8,3	7,6	6,8	7,2	7,7	7,6	7,9	7,4
Německo	7,7	8,2	8,0	8,7	9,7	9,1	8,4	7,8	7,8	8,6	9,3	7,8	8,4
Francie	11,3	11,9	11,4	11,9	11,8	11,4	10,7	9,3	8,5	8,8	9,4	9,7	9,3
Itálie	10,1	11,0	11,5	11,5	11,6	11,7	11,3	10,4	9,5	9,0	8,6	9,7	9,8
průměr	8,9	8,5	7,9	7,9	7,6	7,1	6,5	5,8	5,7	5,9	6,1	6,5	6,0

Zdroj: *OECD Employment Outlook (2004 Edition)* [online].⁴⁶

Aby bylo možné určit, proč jsou některé země v boji s nezaměstnaností úspěšnější než jiné, je třeba provést podrobnější analýzu. Údaje o nezaměstnanosti však mnohdy neposkytují přesný obraz o dosahované míře efektivit trhu práce v jednotlivých zemích. Přestože hodnoty v tabulce č. 6 jsou již určitým způsobem očištěny (standardizovány) od různých odlišností ve způsobu výpočtu míry nezaměstnanosti, součástí těchto statistik nejsou např. osoby pobírající částečný či úplný invalidní důchod, osoby v předčasném starobním důchodu atd., přičemž podmínky přiznávání těchto dávek, které znamenají vyřazení z evidence nezaměstnaných, se poměrně často mění - nezřídka z popudu vlády, která tak chce dosáhnout optického zlepšení statistických výsledků. [18]

Z těchto důvodů budou k dalším analýzám používány převážně údaje o zaměstnanosti (vypočítávané jako procentní podíl pracujících na celkové populaci v aktivním věku).

⁴⁵ údaje v tabulce jsou tzv. standardizované míry nezaměstnanosti (podle metodiky OECD), což znamená, že jsou převedeny na jakousi společnou srovnávací bázi, kde nedochází k zkreslování jednotlivých hodnot vlivem odlišných charakteristik pracovních trhů v jednotlivých zemích (např. vlivem odlišného způsobu započítávání osob pracujících na zkrácený úvazek do statistik nezaměstnanosti)

⁴⁶ [cit. 25. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/42/55/32494755.pdf>> (doplněno vlastními výpočty)

Tab. č. 7: **Struktura zaměstnanosti** ⁴⁷

	zaměstnanost CELKEM	z toho:	
		veřejný sektor	soukromý sektor
Dánsko	76,4	21,7	54,7
Švédsko	74,9	24,4	50,5
průměr	75,7	23,1	52,6
Nizozemí	74,5	8,1	66,4
Velká Británie	72,7	14,8	57,9
Nový Zéland	72,4	11,3	61,1
USA	71,9	10,6	61,3
Kanada	71,5	13,2	58,3
Austrálie	69,2	10,8	58,4
Japonsko	68,2	6,2	62,0
průměr	71,5	10,7	60,8
Rakousko	68,2	11,6	56,6
Německo	65,3	9,6	55,7
Francie	62,2	13,0	49,2
Itálie	55,6	8,2	47,4
průměr	62,8	10,6	52,2

Zdroj: *OECD Employment Outlook (2004 Edition)* [online] ⁴⁸

a *Varieties of Welfare Capitalism DataFile* [online]. ⁴⁹

Z tabulky č. 7 je patrné, že mezi jednotlivými zeměmi (resp. skupinami zemí podle typu sociálního státu) jsou v oblasti zaměstnanosti značné rozdíly. Nejvyšší celkovou zaměstnanost vykazují skandinávské země (sociálně demokratický model), což není vzhledem k zaměření těchto států na dosahování plné zaměstnanosti nijak zvlášť překvapující. O něco menších průměrných hodnot dosahuje zaměstnanost v zemích s liberálním modelem, a poslední příčky s relativně velkým odstupem obsazují korporativistické státy.

⁴⁷ údaje v % populace ve věku 15-64 let

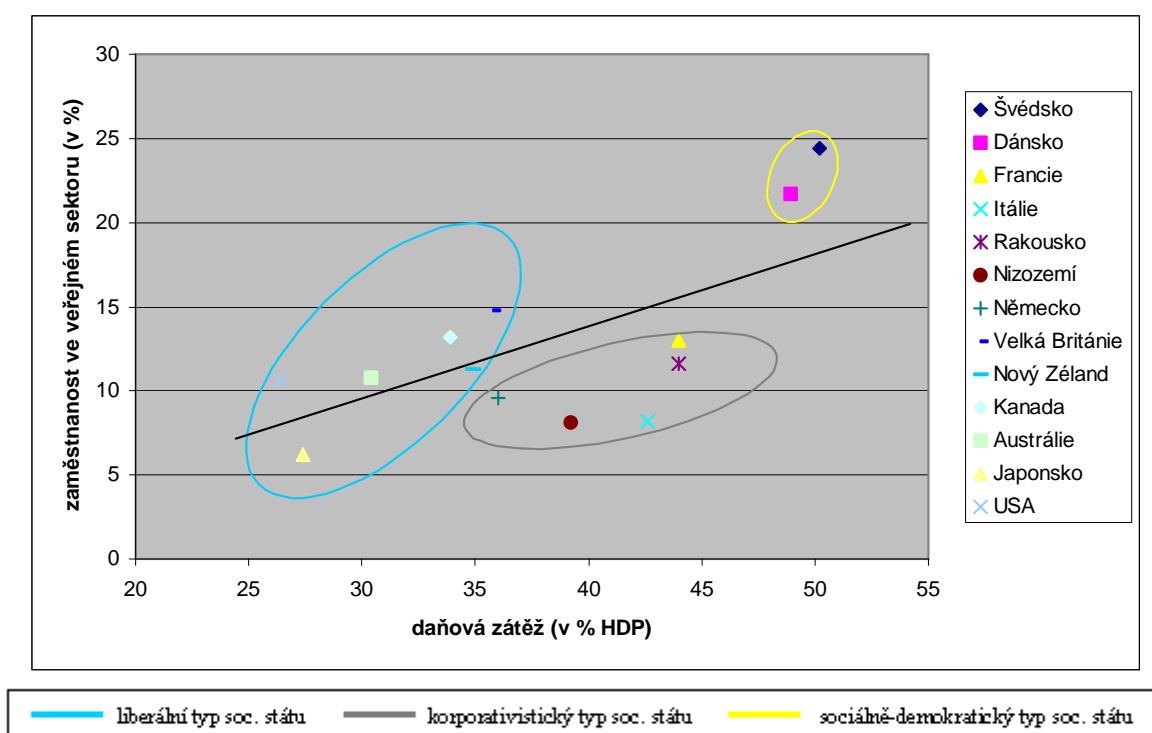
⁴⁸ [cit. 25. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/dataoecd/42/55/32494755.pdf>> (údaje za rok 2002)

⁴⁹ [cit. 23. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.u.arizona.edu/~lkenwor/ser2003-data.xls>>

4. 2. 3. 1 Analýza zaměstnanosti ve veřejném sektoru

Zajímavé je srovnání jednotlivých skupin podle výše zaměstnanosti ve veřejném sektoru. Jednoznačně nejvyšší míru zaměstnanosti ve veřejném sektoru dosahují severské státy, což odpovídá vysoké úrovni daňového zatížení, resp. vysokým výdajům na sociální zabezpečení v těchto zemích (tabulky č. 4 a č. 1). Poměrně překvapivé je však zjištění, že míra zaměstnanosti ve veřejném sektoru je v průměru přibližně stejná jak ve skupině korporativistických zemí, tak ve skupině liberálních států.

Graf č. 10: Závislost míry zaměstnanosti ve veřejném sektoru na daňové zátěži⁵⁰

Zdroj: údaje z tabulek č. 4 (za rok 2002) a č. 7

Z grafu č. 10 je patrný velký rozdíl mezi jednotlivými typy sociálního státu v míře zaměstnanosti ve veřejném sektoru v závislosti na daňovém zatížení - především mezi státy sociálně demokratického typu na jedné straně a ostatními zeměmi na straně druhé. Tento rozdíl je možné částečně vysvětlit rozdílnou strukturou sociálního zabezpečení

⁵⁰ korelační koeficient činí 0,67 a na 5 % hladině významnosti je statisticky významný (STATGRAPHICS)

v jednotlivých modelech sociálního státu. Zatímco skandinávské země vydávají na zajišťování veřejných sociálních služeb, které jsou často zdrojem mnoha pracovních míst v rámci veřejného sektoru, v průměru přes 5 % svého HDP, liberální a korporativistické státy pouze 0,5 - 1 % HDP. [17]

V případě zemí s liberálním modelem je tento fakt v podstatě v souladu s koncepcí relativně malé angažovanosti státu v sociálních otázkách. Naopak ale v korporativistických zemích se zdá, že svou úlohu sehrává spíše tradice vycházející z konzervativních hodnot, které tvoří základ sociálního uspořádání v mnoha z těchto zemí (např. Německo, Rakousko, Itálie atd.). V rámci těchto hodnot jsou ve většině západoevropských zemí (tedy zemí, mezi nimiž převládají sociální státy korporativistického typu) sociální funkce (péče o hendikepované, přestárlé atd.), které ve skandinávských zemích vykonávají především státní instituce, tradičně spojovány s rodinou (případně církví či jinými charitativními organizacemi). [17]

Vysoká úroveň výdajů na sociální služby ve skandinávských zemích je také jedním z faktorů, který determinuje tradičně vysokou míru zaměstnanosti žen v těchto státech. Ženy totiž hrají ve většině zemí dominantní roli v oblasti poskytování veřejných sociálních služeb, ale i v celém veřejném sektoru (např. ve školství, zdravotnictví atd.) [19]

4. 2. 3. 2 Analýza zaměstnanosti v soukromém sektoru

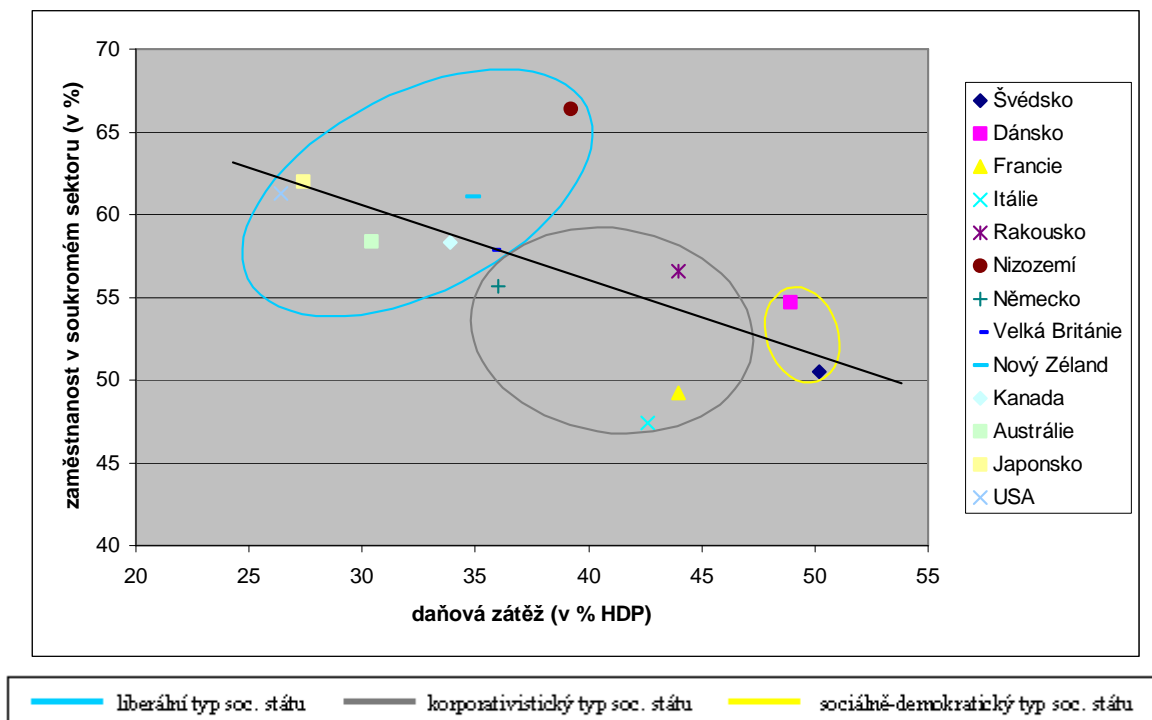
Na rozdíl od veřejného sektoru, který může být v kontextu procesu globalizace považován za chráněný, soukromý sektor - přestože je poněkud zjednodušující o tomto sektoru hovořit jako o nějakém homogenním celku⁵¹ - je těmto vlivům vystaven v daleko větší míře.

Zatímco v případě veřejného sektoru byla závislost míry zaměstnanosti na výši daňového zatížení zkoumána spíše v souvislosti s výší příjmů, kterými jednotlivé státy mohou

⁵¹ zatímco některé především lokálně poskytované služby jsou mezinárodním konkurenčním tlakům vystaveny jen v omezené míře, oblasti jako průmyslová výroba, zemědělství či zpracovatelský průmysl jsou těmito tlaky ohrožovány poměrně intenzivně již řadu let

financovat své aktivity v této oblasti, v případě soukromého sektoru je tato závislost opačná, neboť daňová zátěž zde představuje nákladovou položku, jejíž výše může být jedním z určujících faktorů pro celkovou konkurenceschopnost jednotlivých odvětví či dokonce celých ekonomik.

Graf č. 11: **Závislost míry zaměstnanosti v soukromém sektoru na daňové zátěži**

Zdroj: údaje z tabulek č. 4 (za rok 2002) a č. 7

Graf č. 11 poměrně zřetelně ukazuje míru závislosti zaměstnanosti v soukromém sektoru na relativní výši daňové zátěže⁵² (v poměru k HDP). Tento zjednodušený model samozřejmě nebere v úvahu rozdílný charakter jednotlivých složek daňové zátěže - tedy jednotlivých typů daní - a různou míru, kterou se tyto složky podílejí na celkových nákladech relevantních z hlediska ekonomické konkurenceschopnosti⁵³, nicméně i tak je zřejmé, že existuje poměrně silná nepřímá závislost mezi výší daňového zatížení a úrovní zaměstnanosti.

⁵² korelační koeficient činí -0,64 a na 5 % hladině významnosti je statisticky významný (STATGRAPHICS)

⁵³ touto problematikou se budou blíže zabírat další kapitoly této práce

Z hlediska jednotlivých skupin zemí podle typu sociálního státu je možné konstatovat, že i v tomto případě dosahují relativně nejhorších výsledků korporativistické státy (především Francie a Itálie), které např. v porovnání se skandinávskými zeměmi i při nižší úrovni daňového zatížení (v průměru téměř o 10 procentních bodů) vykazují prakticky totožnou míru zaměstnanosti v soukromém sektoru.

Ještě patrnější je tento rozdíl v porovnání se skupinou zemí liberálního typu, mezi nimiž např. Nizozemí, které navíc není úplně čistým typem liberálního sociálního státu (vykazuje i některé korporativistické rysy), dosahuje s porovnatelnou měrou daňové zátěže mnohem vyšší úrovně zaměstnanosti v soukromém sektoru než již zmiňovaná Francie či Itálie.

V této souvislosti se rovněž ukazuje, že rozdíly nejsou jen mezi jednotlivými skupinami zemí podle typu sociálního státu, ale také napříč těmito skupinami. Z grafu č. 11 například vyplývá, že mezi srovnatelnými zeměmi kontinentální Evropy, které by vzhledem k podobnému historickému vývoji a struktuře hospodářství měly vykazovat podobné výsledky, existují poměrně značné rozdíly v úrovni zaměstnanosti v soukromém sektoru, a to bez ohledu na příslušnost k jednotlivým skupinám sociálních států. Na jedné straně tak stojí např. Nizozemí či Rakousko, které dosahují relativně (k výši daňové zátěže) vysokých hodnot zaměstnanosti, a na druhé straně země v tomto ohledu daleko méně úspěšné - Itálie, Francie či Německo.

Avšak ani v případě zemí s relativně vysokou zaměstnaností není lehké nalézt nějakou konkrétní souvislost, již by bylo možné zevšeobecnit či dokonce použít jako jakýsi univerzální recept pro řešení problému zaměstnanosti. Například dlouhodobě nízká míra nezaměstnanosti v Rakousku je obvykle považována za souhrn několika faktorů, z nichž zdaleka ne všechny je možné aplikovat v jiných zemích. Prvním z těchto faktorů je efektivní systém sociálního dialogu (mezi odbory, vládou a zaměstnavateli), který v uplynulých letech mnohokrát sehrál pozitivní úlohu při vyjednávání o mzdách, a dlouhodobě tak umožňoval Rakušanům držet mzdový růst v přijatelných

(konkurenceschopnost neohrožujících) mezích⁵⁴. Rakouský model také vyniká v úspěšnosti zapojování mladých lidí do pracovního procesu prostřednictvím propracovaného systému přípravy mládeže na budoucí povolání. Na druhou stranu je ale nutné konstatovat, že nízké nezaměstnanosti je zde dosahováno také díky relativně benevolentnímu systému pro předčasný odchod do důchodu, který sice odlehčuje trhu práce, ale z dlouhodobého hlediska ohrožuje stabilitu veřejných financí, neboť Rakousko již dnes patří mezi země s nejvyšším podílem výdajů na sociální zabezpečení ve stáří (viz tabulka č. 2). [20]

Naopak Nizozemí se vydalo cestou reformy trhu práce. V uplynulých letech došlo v této zemi například k poměrně razantní redukci výše podpory v nezaměstnanosti (z průměrných 71 % předchozí mzdy v roce 1980 na 56 % v roce 2000), k deregulaci pracovně-právních vztahů a k omezení nadměrné ochrany zaměstnanců, což vedlo k vyšší flexibilitě trhu práce a radikálnímu snížení nezaměstnanosti (z 11 % v roce 1983 na 3,8 % v roce 2003). Kromě těchto reforem však i zde (podobně jako v Rakousku) sehrály pozitivní úlohu odbory, které v rámci dlouhodobé tripartitní dohody (tzv. Wassenaarské smlouvy z roku 1982) umožnily umírněný nárůst mezd, což vedlo ke zvýšení ziskovosti v soukromém sektoru, a následně také k tvorbě nových pracovních míst. [22]

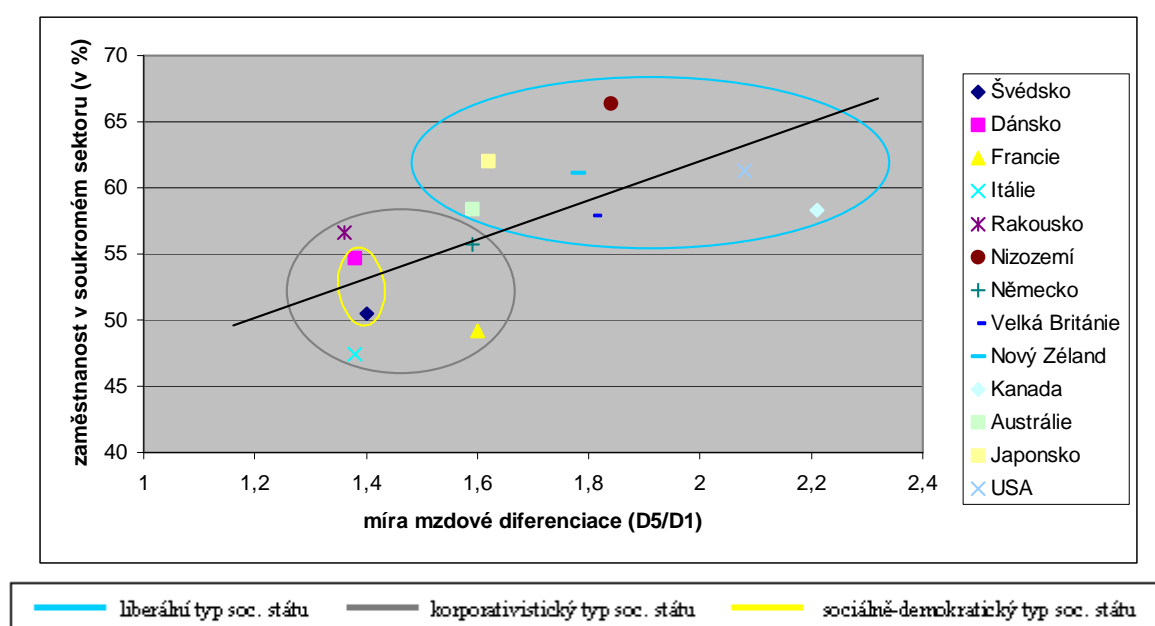
Je zřejmé, že způsob, jakým Rakousko a Nizozemí dosahují relativně vysokých měr zaměstnanosti, jsou v mnohém rozdílné. Nicméně samotná existence takovýchto případů, kdy i země s poměrně štědrým systémem sociálních dávek (resp. vysokým podílem výdajů na sociální zabezpečení k HDP) jsou schopné dosahovat vysokých měr zaměstnanosti, významně zpochybňuje hypotézu o zániku sociálního státu, a naopak se stává podpůrným argumentem pro alternativní hypotézu - tedy hypotézu o přežití sociálního státu.

Případ Rakouska a zejména Nizozemí, kde v rámci reformy pracovně-právní legislativy došlo k poměrně výrazné deregulaci pracovního trhu, vyvolává rovněž otázku, do jaké míry je právě přílišná regulace příčinou nízké zaměstnanosti v některých zemích.

⁵⁴ Rakousko je zemí s nejmenším počtem stávek v Evropě (ostatní korporativistické země - Francie, Itálie, Německo - se pohybují na opačném konci tohoto pomyslného žebříčku) [21]

Hypotéza o zániku sociálního státu například předpokládá růst mzdových sazeb vysoce kvalifikovaných pracovníků a současný tlak na pokles mezd nekvalifikované pracovní síly v důsledku snižování poptávky po této pracovní síle ve vyspělých státech. Pokud by v této situaci byly mzdové sazby flexibilní, mělo by docházet k prohlubování rozdílů mezi mzdami kvalifikovaných a nekvalifikovaných pracovníků - tedy zvyšování mzdové diference. V případě, že by však tyto sazby pružné nebyly, měl by podle ekonomické teorie následovat pokles zaměstnanosti. [23]

Graf č. 12: **Závislost míry zaměstnanosti v soukromém sektoru na mzdové diferenciaci**

Zdroj: údaje z *Comparative Welfare States Data Set* [online]⁵⁵ a tabulky č. 7

Jak vyplývá z grafu č. 12, mezi mzdovou diferenciací⁵⁶ a úrovní zaměstnanosti v soukromém sektoru skutečně existuje zřetelná závislost⁵⁷. Rozdíly v úrovni mzdové diference v jednotlivých státech (resp. skupinách států) je přitom možné vysvětlit různou mírou legislativní regulace trhu práce v těchto zemích, která určuje reakci jednotlivých trhů práce na tlaky směřující jednak k zvyšování mezd vysoce kvalifikované pracovní síly, ale především k snižování mezd nekvalifikovaných pracovníků.

⁵⁵ [cit. 20. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.lisproject.org/publications/CWS%20LIS.xls>>

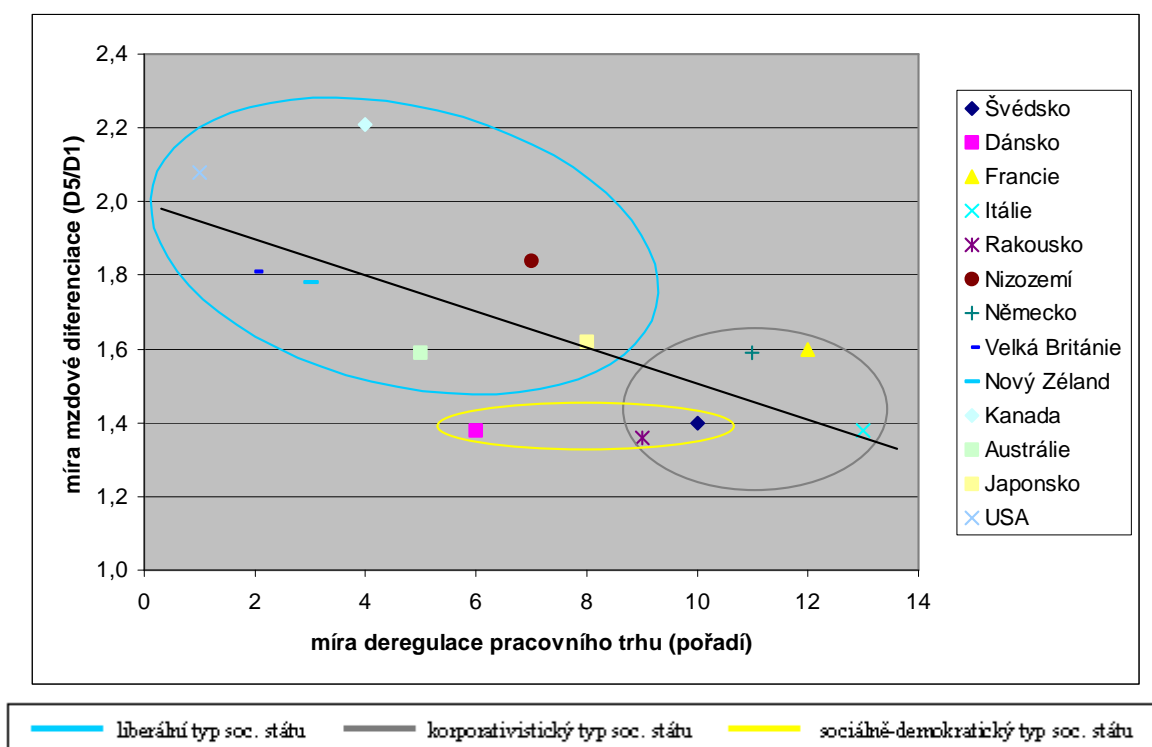
⁵⁶ zde použit poměr mediánu a spodního decilu (D5/D1) mzdových sazeb v jednotlivých zemích

⁵⁷ korelační koeficient činí 0,58 a na 5 % hladině významnosti je statisticky významný (STATGRAPHICS)

Zatímco v zemích s nízkým stupněm regulace pracovního trhu (nízký stupeň ochrany zaměstnanců, nízký podíl odborové organizovanost, vysoká minimální mzdová sazba atd.) by mělo docházet k zvyšování mzdové diferenciace, ve státech s vysoce regulovanými trhy práce by se naopak dal v důsledku nepružných mezd (především směrem dolů) předpokládat růst nezaměstnanosti (resp. poklesu zaměstnanosti).

Flexibilita mezd může v této souvislosti být omezena různými způsoby. Nejčastěji to bývá stanovení minimální mzdové sazby, která může v případě poklesu poptávky po práci sehrát negativní úlohu, neboť zabraňuje poklesu mzdové sazby na novou rovnovážnou úroveň, čímž se vytváří převis nabídky práce nad poptávkou a dochází k vzniku tzv. nedobrovolné nezaměstnanosti. Nicméně svou úlohu mohou sehrát i jiné faktory - silné postavení odborů, štedré sociální dávky nemotivující k práci atd. [23]

Graf č. 13: **Závislost mzdové diferenciace na míře deregulace pracovního trhu**⁵⁸

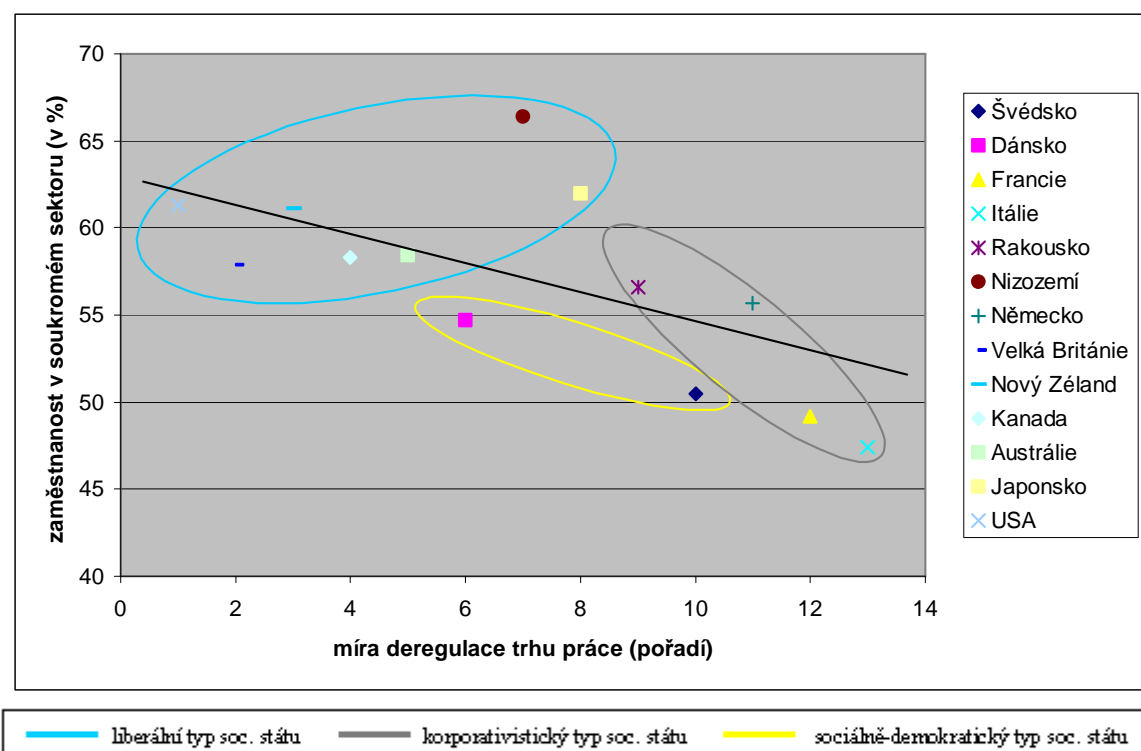
Zdroj: *Comparative Welfare States Data Set a Varieties of Welfare Capitalism DataFile* [online].⁵⁹

⁵⁸ korelační koeficient činí -0,69 a na 5 % hladině významnosti je statisticky významný (STATGRAPHICS)

⁵⁹ [cit. 23. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.u.arizona.edu/~lkenwor/ser2003-data.xls>>

O tom, že skutečně existuje poměrně silná (nepřímá) závislost mezi mzdovou diferenciací a mírou regulace trhu práce, svědčí graf č. 13, který zároveň (podobně jako graf č. 12) ukazuje rozdíly mezi jednotlivými skupinami států. Země s vysoce regulovanými trhy práce (v tomto případě jak skandinávské tak kontinentální evropské státy) vykazují sice zpravidla nižší míru mzdové diferenciace, ale pouze za cenu nižší zaměstnanosti v soukromém sektoru. Naopak anglosaské státy dosahují díky nízké míře regulace trhu práce vyšších hodnot zaměstnanosti s tím, že výsledkem je vyšší mzdová diferenciaci.

Graf č. 14: **Závislost míry zaměstnanosti na úrovni deregulace pracovního trhu**

Zdroj: údaje z *Varieties of Welfare Capitalism DataFile* [online]⁶⁰ a tabulky č. 7

Tento závěr potvrzuje rovněž graf č. 14, který znázorňuje závislost mezi mírou regulace trhu práce a zaměstnaností⁶¹, kterou bylo ostatně možné předpokládat již na základě grafů č. 12 a 13.

⁶⁰ [cit. 23. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://www.u.arizona.edu/~lkenwor/ser2003-data.xls>>

⁶¹ korelační koeficient činí -0,66 a na 5 % hladině významnosti je statisticky významný (STATGRAPHICS)

4. 2. 3. 3 Vyhodnocení analýzy zaměstnanosti

Jak vyplývá z provedených analýz, mezi jednotlivými skupinami zemí podle typu sociálního státu existuje celá řada rozdílů, které mají vliv na úspěšnost, s níž se těmito zemím daří (resp. nedaří) dosahovat vysokých měr zaměstnanosti.

Jako velmi úspěšné lze v tomto ohledu označit skandinávské státy. Přestože v těchto zemích vysoká míra daňového zatížení a relativně vysoká úroveň regulace pracovního trhu snižuje mezinárodní konkurenceschopnost soukromého sektoru (čímž je dána relativně nízká zaměstnanost v tomto sektoru), struktura systému sociálního zabezpečení - zejména vysoký podíl výdajů na sociální služby - zde umožňuje dosahování vysoké úrovně zaměstnanosti ve veřejném sektoru, což v celkovém součtu více než kompenzuje relativně nižší zaměstnanost v soukromém sektoru. Veřejný sektor je navíc v podstatě chráněný před působením mezinárodních konkurenčních sil, což vzhledem k poměrně vysokému podílu tohoto sektoru na celkové zaměstnanosti snižuje dopad globalizačních vlivů na tuto skupinu zemí.

Jen o něco menší průměrnou míru zaměstnanosti vykazují „anglosaské“ země. Narozdíl od Skandinávie je zde však vysoké zaměstnanosti dosahováno zejména díky nízké daňové zátěži a nízké úrovni regulace trhu práce, což má sice příznivý vliv na konkurenceschopnost těchto zemí v mezinárodním měřítku (a tedy i na zaměstnanost v soukromém sektoru), ale cenou za tuto zvýšenou konkurenceschopnost je vyšší míra příjmové nerovnosti, a potažmo i chudoby. S tím souvisí i relativně nízká úroveň zaměstnanosti ve veřejném sektoru, neboť nízká daňová zátěž generující relativně malé daňové příjmy výrazně omezuje možnosti liberálních sociálních států v této oblasti.

Celkově je však možné konstatovat, že vysoká konkurenceschopnost a flexibilita založená na nízké míře regulace trhu práce a nízké úrovni daňového zatížení by měla státům liberálního typu i do budoucna umožnit úspěšně odolávat globalizačním vlivům.

V poněkud odlišné situaci se nacházejí země s korporativistickým modelem sociálního státu. Ty totiž v sobě spojují slabiny obou předchozích modelů sociálního státu - na jedné straně relativně vysoké daňové zatížení a vysoká míra regulace trhu práce snižující mezinárodní konkurenceschopnost těchto zemí, a tím omezující zaměstnanost v soukromém sektoru, na druhé straně poměrně nízká zaměstnanost ve veřejném sektoru daná především strukturou výdajů na sociálního zabezpečení, kde převládá spíše orientace na přerozdělování formou sociálních dávek než na poskytování sociálních služeb, které by mohly být zdrojem pracovních míst ve veřejném sektoru. Výsledkem je pak trvale vysoká míra nezaměstnanosti, která má nejen negativní sociální dopady, ale také významně zatěžuje veřejné finance, čímž vyvolává tlak na další nárůst již tak relativně vysoké daňové zátěže, což může mít z dlouhodobého hlediska negativní vliv na konkurenceschopnost soukromého sektoru v těchto zemích.

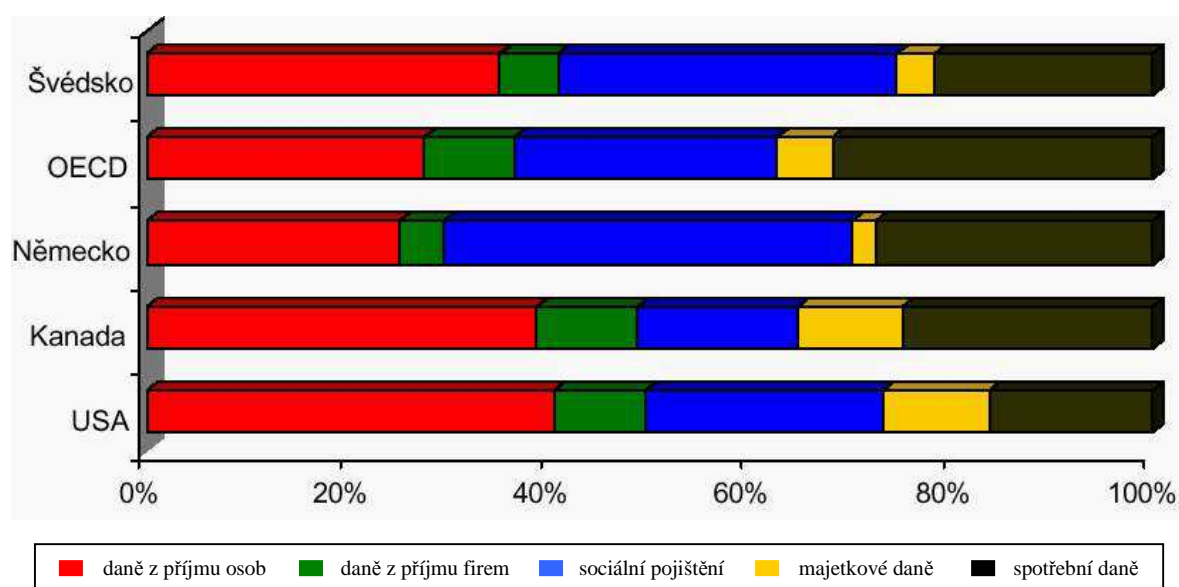
4. 2. 4 Analýza daňových systémů

Celková výše daňové zátěže, s níž bylo dosud v rámci různých analýz pracováno, je pouze jedním z aspektů daňové politiky, které mají vliv na mezinárodní konkurenceschopnost jednotlivých zemí. Důležitou úlohu v této oblasti hraje také struktura tohoto zatížení - tedy relativní podíly jednotlivých druhů daní na celkové daňové kvótě.

V této souvislosti někteří autoři rozlišují tři základní typy daňových systémů, jejichž teritoriální výskyt se v podstatě shoduje s výskytem jednotlivých typů sociálního státu - jsou to daňové režimy liberálně-konservativní, křesťansko-demokratické (nebo také korporativistické) a sociálně-demokratické. Shoda mezi jednotlivými typy daňových režimů a jednotlivými typy sociálních států není náhodná, protože na vytváření obou těchto institutů se podílely podobné faktory (především geografická poloha a s ní související podobný historický vývoj v rámci jednotlivých skupin zemí, ale také dlouhodobá politická orientace či náboženské a kulturní tradice - viz rozdíl v charakteru sociální péče mezi tradičně katolickými zeměmi kontinentální Evropy a protestantskými skandinávskými zeměmi). [24]

Rozdíly ve struktuře daňové zátěže v rámci jednotlivých daňových režimů demonstruje graf č. 15. Sociálně-demokratický model (zde pro zjednodušení reprezentovaný Švédskem) se vyznačuje velmi vysokým podílem daní z příjmu osob a relativně vysokým podílem odvodů na sociální pojištění. Naopak jen poměrně malá část celkových daňových příjmů pochází z daní z příjmů korporací, což vzhledem k tomu, že z hlediska mezinárodní daňové konkurence jsou nejohroženější složkou daňových příjmů právě příjmy z korporátních daní, znamená, že sociálně-demokratický daňový systém je možné v kontextu procesu globalizace považovat za poměrně stabilní.

Graf č. 15: **Struktura daňového zatížení**

Zdroj: LAMMERT, Ch. *Modern Welfare States Under Pressure*. [24]

V případě Švédska jde zároveň o názornou ukázkou, jak mohou i státy s poměrně vysokým daňovým zatížením účinně čelit globalizačním tlakům. Švédský systém totiž diferencovaně přistupuje k daňovým příjmům z vysoce mobilního výrobního faktoru, kterým je kapitál, a relativně málo mobilního faktoru, jakým je práce. V praxi to vypadá tak, že zde existuje tzv. duální daňový systém, v rámci kterého jsou osobní příjmy daněny vysokými sazbami dosahujícími až 60 % (před daňovou reformou na počátku 90. let až 80 %) a korporátní příjmy naopak poměrně nízkou jednotnou sazbou (tzv. flat-rate). [25]

Nevýhodou švédského systému je naopak potenciální daňová rezistence vyvolaná extrémně vysokým zatížením osobních příjmů, které by mohlo daňové poplatníky motivovat k hledání cest, jak se placení daní vyhnout, a nebo naopak demotivovat od hledání práce. Jak však ukazují průzkumy veřejného mínění, je ochota Skandinávců podvolit se této míře zdanění stále vysoká, což souvisí patrně s tradičně vysokou mírou sociální solidarity v severských zemích. [25]

Daňový systém opírající se především o vysoké zdanění osobních příjmů je ohrožován také vnitropolitickými vlivy, neboť snižování daňového zatížení patří k obvyklým bodům předvolebních kampaní mnoha politických stran, což v případě extrémně vysokých daňových sazeb, kterými se vyznačují mnohé skandinávské země, představuje potenciálně nezanedbatelné riziko.

Přestože se sociálně-demokratický daňový režim zdá být (vzhledem k poměrně nízkému podílu příjmů z korporátních daní) ohrožený spíše vnitřními vlivy než globalizací (a s ní související mezinárodní daňovou konkurencí), je nutné připomenout, že z širšího hlediska o konkurenceschopnosti jednotlivých států nerozhoduje pouze výše zdanění korporátních příjmů, ale také další náklady, které snižují ziskovost firem. Především se jedná o různé odvody na sociální zabezpečení, které často podstatně zvyšují náklady na práci, a tím i celkové produkční náklady.

V tomto ohledu se zdají být nejvíce ohroženy země uplatňující tzv. křesťansko-demokratický daňový režim (na grafu č. 15 reprezentovány pouze Německem, jinak se ale jedná v podstatě o skupinu zemí korporativistického typu), kde je podíl příjmů z odvodů na sociální zabezpečení ze všech tří režimů vůbec nejvyšší. Navíc, jak již bylo uvedeno dříve, jsou v těchto zemích tyto příjmy směřovány spíše na výplatu sociálních dávek než do oblasti sociálních služeb, kde by bylo možné vytvářet nová pracovní místa.

Kromě nízké zaměstnanosti ve veřejném sektoru má však takto koncipovaný daňový systém i jiné negativní implikace pro zaměstnanost. Tím, že odvody na sociální

zabezpečení zvyšují cenu práce, snižuje se šance nekvalifikovaných pracovníků s nízkou produktivitou práce najít pracovní uplatnění, protože jednak dochází ke změně poměru vstupních cen práce a kapitálu ve prospěch kapitálu - tedy např. strojního vybavení, a zároveň dochází také k odlivu pracovních míst do nízkonákladových zemí.

Z opačného pohledu má poměrně štědrý systém sociálních dávek, které jsou z těchto odvodů vypláceny, často demotivující účinek pro nezaměstnané, neboť rozdíl mezi minimální mzdou a úrovní sociálních dávek je v těchto zemích obvykle relativně malý. [18]

Poněkud odlišná je situace v případě zemí s liberálně-konzervativním daňovým režimem (např. Kanada či USA, ale také většina ostatních sociálních států liberálního typu). Z grafu č. 15 je zřejmý zejména poměrně značný rozdíl v podílu příjmů ze sociálního pojištění, které např. v případě Kanady tvoří pouze asi 15 % celkových daňových příjmů (oproti přibližně 40 % v Německu). Naopak podíl příjmů z korporátních daní je zde o něco vyšší než u předchozích daňových systémů, což však vzhledem k celkově nízké úrovni daňového zatížení (v USA 25,4 % HDP, v Kanadě 33,9 % HDP ⁶²) nemusí nutně znamenat ztrátu konkurenceschopnosti (nenasvědčuje tomu ani vysoká míra zaměstnanosti v soukromém sektoru v těchto zemích).

Kromě rozdílů ve struktuře daňového zatížení se jednotlivé daňové systémy liší také v principu zdanění. Zatímco sociálně-demokratický a liberálně-konzervativní systém pracuje především na principu zdaňování podle schopnosti platit (samozřejmě v rozdílné míře - viz tabulka č. 8), křesťansko-demokratický režim do značné míry zohledňuje vztah mezi občanem jako daňovým poplatníkem a občanem jako příjemcem transferů či sociálních dávek (tzv. benefit principle). Oba tyto principy v podstatě odpovídají odlišným charakterům jednotlivých sociálních států - sociálně-demokratické a liberální státy fungují především na principu přerozdělování (samozřejmě v diametrálně odlišné míře), naopak korporativistické státy spíše na principu sociálního pojištění.

⁶² údaje z tabulky č. 4 (za rok 2003)

Tabulka č. 8: **Daňové systémy z hlediska principu zdanění**

		Míra zdanění	
		nízká	vysoká
Princip zdanění	schopnost platit	sociálně-demokratický	liberálně-konservativní
	"benefit principle"	křesťansko-demokratický	

Zdroj: LAMMERT, Ch. *Modern Welfare States Under Pressure*. [24]

4. 2. 5 Problematika mezinárodní regulace

V souvislosti s rozdílnými daňovými systémy a především v souvislosti s negativními důsledky daňové konkurence se v posledních letech dostává do centra pozornosti role různých mezinárodních institucí, jejichž prostřednictvím by bylo - v případě nalezení konsenzu - možné těmto jevům čelit.

Jednou z těchto institucí je Mezinárodní organizace pro obnovu a spolupráci (OECD). Tato organizace se z popudu členských zemí zabývá negativními důsledky daňové konkurence od roku 1998, kdy také vydala první zprávu na toto téma (*Harmful Tax Competition - An Emerging Global Issue*), ve které je konstatováno, že mezinárodní daňová konkurence sice pomáhá vytvářet příznivé klima pro investice, ale zároveň podryvá daňové základny jednotlivých, čímž ohrožuje systémy sociálního zabezpečení v těchto zemích. Součástí této zprávy, která byla schválena všemi členskými zeměmi kromě Švýcarska a Lucemburska (což jsou státy, které těží z vysoké mezinárodní mobility kapitálu a nízkých daňových sazeb), se stala také sada doporučení pro boj s tímto relativně novým fenoménem.

Na základě těchto doporučení byl později započat proces, v jehož rámci se členské státy zavázaly revidovat své daňové systémy a identifikovat různé preferenční sazby, které se v největší míře podílejí na daňových únicích a erozi daňových základů v ostatních zemích. Ke stejnému kroku byly také - pod pohrůžkou sankcí - vyzvány země označované za tzv. daňové ráje, přestože tyto státy většinou nepatří mezi členské země OECD.

Tento postup samozřejmě narazil na odpor, který se však v prvních fázích dařilo úspěšně překonávat. Když se ale k původním odpůrcům - Švýcarsku a Lucembursku - začaly postupně přidávat další členské země (především USA), které se cítily touto iniciativou ohroženy, bylo nutné přistoupit ke kompromisům, které ve svém důsledku znamenaly zablokování celého procesu.⁶³ [26]

Přestože tato iniciativa skončila v podstatě neúspěchem, ukazuje se, že mezinárodní společenství si je vědomo nutnosti postavit se negativním dopadům některých globalizačních trendů a že nejúčinnějším - a mnohdy také jediným - prostředkem obrany proti těmto nežádoucím jevům je právě mezinárodní spolupráce.

Tato spolupráce se samozřejmě neomezuje pouze na společný postup v otázkách mezinárodní daňové regulace a rovněž není výlučně vázána na aktivity OECD. Také ostatní mezinárodní organizace si začínají uvědomovat, že globalizace přináší sociální problémy, které svým rozsahem ohrožují stabilitu systémů sociálního zabezpečení v mnoha zemích.

Např. tradičně liberálně orientovaný Mezinárodní měnový fond, který v minulosti často prosazoval krácení sociálních výdajů v zájmu ozdravení veřejných financí bez ohledu na možné sociální dopady, začíná ve svých doporučeních pro hospodářskou politiku klást důraz na zodpovědnější přístup k sociálním otázkám. Také v oblasti liberalizace kapitálových trhů není postoj MMF tak jednoznačný jako ještě před několika málo léty. Asijská finanční krize v roce 1997 totiž jasně ukázala, že vedle pozitivní aspektů, přináší mezinárodní integrace finančních trhů rovněž mnoho různých rizik, které jsou často spojené s dalekosáhlými sociálními dopady. [26]

Také Světová banka dává v posledních letech stále zřetelněji najevo, že je nutné se začít zabývat negativními sociálními důsledky, které s sebou globalizace světového hospodářství přináší. Vedle tradičních apelů a výzev k provádění sociálně zodpovědné hospodářské

⁶³ plnění původních jednoznačných požadavků je nyní vázáno na řadu podmínek, jež vyžadují plnou kooperaci všech zúčastněných států, což je v praxi jen těžko proveditelné

politiky na úrovni jednotlivých národních států a jejich vlád se začínají v pracovních materiálech této instituce objevovat koncepty, podle kterých by měla být liberalizace pohybu zboží a kapitálu doprovázena globalizací pracovních a sociálních standardů s cílem postupného přechodu od principu lidských práv k širšímu principu jakýchsi minimálních sociálních práv, k jejichž dodržování by se měl zavázat co možná nejširší okruh zemí. V této souvislosti se někdy hovoří o konceptu „globalizace s lidskou tváří“. [27]

V podobném duchu se nesou návrhy na vytvoření tzv. Světové sociální organizace (World Social Organization), která by měla být jakousi protiváhou Světové obchodní organizaci (WTO) a měla by dohlížet na to, aby liberalizace světového obchodu nevedla k porušování lidských a sociálních práv, zhoršování pracovních podmínek či k poškozování životního prostředí. [28]

Všechny tyto aktivity samozřejmě předpokládají široký mezinárodní konsenzus, kterého, jak ukazují zkušenosti minulých let, není snadné dosáhnout. Nicméně stejně jako se postupně mění postoje Světové banky či Mezinárodního měnového fondu, tedy organizací ještě donedávna považovaných za bašty ekonomického liberalismu [27], mohou se v budoucnu vyvíjet i názory zemí, jejichž odpor doposud bránil posunu ve směru k sociálně zodpovědnější globalizaci.⁶⁴

4.3 Vyhodnocení analýzy vývojových trendů

V průběhu této práce byla provedena řada analýz, které měly objasnit vztah mezi postupující globalizací světové ekonomiky a sociálním státem. Výsledky těchto analýz jsou sice mnohdy nejednoznačné, přesto však je možné z nich vyvodit určité závěry, s jejichž pomocí lze přistoupit k vyhodnocení jednotlivých hypotéz o budoucnosti sociálního státu, tak jak byly stanoveny v úvodu této práce.

⁶⁴ jedná se především o rozvojové země, které se cítí ohroženy plány na zavádění minimálních sociálních a pracovních standardů, v nichž spatřují spíše snahu vyspělých zemí o ochranu vlastních ekonomických zájmů než o skutečné zlepšování kvality života v rozvojových zemích [29]

Hypotéza o zániku sociálního státu vycházela ze dvou základních předpokladů. Prvním z nich bylo postupné snižování daňové zátěže v důsledku působení mezinárodní daňové konkurence, které by mělo vést k nižším příjmům státu, a potažmo tedy i k nižším výdajům na sociální politiku.

Analýza vývoje daňového zatížení však tento předpoklad nepotvrdila - přestože některé daňové sazby, jako například sazba daně z korporátních příjmů, skutečně vykazují klesající trend, celkové daňové zatížení v naprosté většině sledovaných zemí v posledních několika desetiletích vykazovalo trend rostoucí.

Podobný vývoj byl zaznamenán i v případě výdajů na sociální zabezpečení. Rostoucí trend zde sice nebyl tak zřetelný, nicméně ani v tomto případě se nepotvrdily předpoklady o nutnosti postupného krácení sociálních výdajů v důsledku snižujících se daňových příjmů.

Druhým stěžejním předpokladem hypotézy o zániku sociálního státu byla zvyšující se příjmová nerovnost, již by bylo nutno kompenzovat zvýšenou úrovní přerozdělování, resp. zvýšenými výdaji v oblasti sociálního zabezpečení. Analýza vývoje příjmové nerovnosti ukázala, že v posledních desetiletích ve většině sledovaných zemí skutečně docházelo k prohlubování nerovnosti v distribuci příjmů, přičemž je nutné zdůraznit, že k tomuto prohlubování docházelo i u příjmů disponibilních - tedy příjmů po odečtení daní a přičtení (sociálních) transferů, což znamená, že ani zvýšené sociální výdaje nezabránily prohlubování příjmové nerovnosti.

Nicméně i přesto, že se tento druhý předpoklad v podstatě potvrdil, hypotézu o zániku sociálního státu jako celek není možné na základě provedených analýz přijmout. Ukázalo se sice, že existují určité dílčí trendy (jako např. pokles některých typů daňových sazeb, prohlubování příjmové nerovnosti atd.), které hovoří ve prospěch této hypotézy, ale naopak některé stěžejní předpoklady, bez jejichž naplnění ztrácí celá hypotéza smysl, se ukázaly jako mylné.

Na jedné straně sice totiž dochází k prohlubování příjmové nerovnosti a k růstu sociálních výdajů, na druhé straně se však většině zemí, jak ostatně ukázala i analýza vývoje bilancí veřejných rozpočtů, daří tyto zvyšující se nároky financovat z daňových příjmů, které, jak se zdá, zatím mezinárodní daňovou konkurencí nijak zvlášť ohrožovány nejsou. Nic tedy nenasvědčuje tomu, že by sociální stát směřoval ke svému konci.

Odmítnutí hypotézy o zániku sociálního státu však neznamena automatické bezpodmínečné přijetí alternativní hypotézy - tedy hypotézy o přežití sociálního státu. Globalizace přináší řadu problémů, které sice možná přímo neohrožují existenci sociálního státu, ale přesto mají vážné sociální dopady. Ve schopnosti se s těmito problémy vypořádat se však, jak vyplývá z provedených analýz, jednotlivé země značně liší. Příkladem takového problému může být nezaměstnanost.

Dlouhodobě rostoucí míra nezaměstnanosti ve vyspělých zemích vytváří pochybnosti o schopnostech sociálního státu přizpůsobit se novým podmínkám. Zvýšená mezinárodní konkurence, rychlejší tempo technických inovací či přesun pracovních míst do nízkonákladových zemích - to jsou jen některé z faktorů působících na nárůst počtu nezaměstnaných v průběhu posledních několika desetiletí. Jak však ukázala podrobná analýza zaměstnanosti podle typu sociálního státu, ne všechny země byly postiženy tímto problémem ve stejné míře - jinými slovy, schopnost jednotlivých vyspělých zemí vypořádat se s problémem nezaměstnanosti se podstatně liší.

Nejlepší výsledky v tomto ohledu vykazují země se sociálně demokratickým a liberálním modelem sociálního státu, přičemž sociálně demokratické země dosahují vysoké míry zaměstnanosti za cenu vysokého zdanění, které jim umožňuje financovat tvorbu pracovních míst ve veřejném sektoru, naopak země s liberálním modelem těží zejména z vysoké míry zaměstnanosti v soukromém sektoru - cenou je zde ovšem poměrně vysoká míra sociální nerovnosti. Země s korporativistickým modelem sociálního státu vykazují nedostatky obou předchozích typů - zaměstnanost v soukromém sektoru dosahuje stejných hodnot jako ve státech se sociálně demokratickým modelem, zaměstnanost ve veřejném

sektoru se naopak pohybuje na úrovni liberálních zemí, což má za následek trvale nízkou míru zaměstnanosti jak v soukromém, tak ve veřejném sektoru.

Podobné výsledky přinesla rovněž analýza jednotlivých typů daňových systémů. Také zde se ukázalo, že jako nejméně vhodný model daňového systému v kontextu globalizace (a s ní spojené mezinárodní daňové konkurence) se jeví model křesťansko-demokratický, který je uplatňován především v zemích tzv. kontinentální Evropy - tedy v zemích s korporativistickým typem sociálního státu. Tento model ve velké míře spoléhá na příjmy z odvodů na sociální zabezpečení, které ale přispívají k zvyšování ceny práce, což má negativní vliv na mezinárodní konkurenceschopnost a v konečném důsledku také na zaměstnanost.

Celkově však lze říci, že situace ve vyspělých zemích se přibližně od poloviny devadesátých let zlepšuje - trend růstu výdajů na sociální zabezpečení se zastavil, míra daňové zátěže se stabilizovala, deficity veřejných rozpočtů se snižují, nezaměstnanost klesá. Skutečnost, že se tak děje právě v období, kdy ve zvýšené míře dochází k odlivu přímých zahraničních investic do rozvojových zemí, a obecně i k nárůstu všech ostatních mezinárodních toků (kapitálu, zboží, služeb atd.), dokazuje, že sociální stát je životaschopný i v podmínkách rostoucí mobility kapitálu a zvyšující se mezinárodní konkurence, přičemž ale míra této „životaschopnosti“ se, jak ukazují výsledky provedených analýz, liší podle jednotlivých typů sociálního státu.

5 Závěr

Globalizace je mnohorozměrný proces, jehož rozmanité a často rozporuplné aspekty lze jen těžko vystihnout pomocí jednoduchých ekonomických modelů. Tato práce se pokusila zaměřit na jeden z těchto aspektů - vliv globalizace na existenci a fungování sociálního státu. Aby však bylo možné tento problém nějakým způsobem zkoumat, bylo i zde nutné přijmout řadu zjednodušujících předpokladů.

Například bylo abstrahováno od vlivu migrace pracovní síly, která by se v budoucnu sice mohla stát velmi významným faktorem pro další vývoj sociálního státu, avšak v současné době jsou jednotlivé trhy práce stále spíše lokální, a jakýkoliv příliv nových pracovních sil podléhá často velmi silné regulaci na úrovni jednotlivých národních států. Migrace pracovní síly se tak zatím omezuje spíše jen na pohyb pracovníků - zejména těch vysoce kvalifikovaných - v rámci velkých nadnárodních koncernů, příliv většinou nekvalifikované pracovní síly z rozvojových zemí, který je však často motivován i jinými faktory než pouze těmi čistě ekonomickými, či je omezena územně různými integračními seskupeními, jakým je např. EU.

Také problematika stárnutí obyvatelstva ve vyspělých zemích byla v této práci zohledněna pouze okrajově, přestože její potenciální vliv na fungování (ale i samotnou existenci) sociálního státu je značný. Avšak vzhledem k tomu, o jak rozsáhlý problém se jedná, a vzhledem k spíše marginální souvislosti s problematikou globalizace, nebylo s ohledem na předpokládaný rozsah a cíle této práce možné se touto problematikou zabírat detailněji.

Přes všechna tato omezení je však možné konstatovat, že práce z velké části dosáhla vytyčených cílů. Prostřednictvím analýz vývoje vybraných ukazatelů za posledních několik desetiletí bylo prokázáno, že globalizace sice má mnohé implikace pro fungování sociálního státu, ale nic zatím nenasvědčuje tomu, že by měla být bezprostřední příčinou jeho zániku.

Naopak se zdá, že nová sociální rizika vyplývající z probíhajících změn ve struktuře světového hospodářství vytvářejí tlak na další rozvoj systémů sociálního zabezpečení v jednotlivých státech, což se odráží také v dlouhodobém trendu rostoucích výdajů na sociální politiku.

Přestože se nepotvrdila hypotéza o zániku sociálního státu, ukázalo se, že k tomuto pojmu je nutné přistupovat diferencovaně. Jednotlivé typy sociálního státu se totiž výrazně liší nejen ve svých charakteristikách, ale také ve způsobu a míře, do jaké jsou schopny se přizpůsobit rychle se měnícím podmínkám globalizujícího se světového hospodářství.

S tím rovněž souvisí hlavní přínos této práce, který spočívá v objasnění vzájemných vztahů a souvislostí mezi procesem globalizace a sociálním státem, ale také v poskytnutí objektivního odideologizovaného pohledu na celou tuto problematiku, což zejména v souvislosti s tematikou sociálního státu není v rámci České republiky stále tak úplně obvyklé.

Seznam literatury

- [1] VEČEŘA, M. *Sociální stát - Východiska a přístupy*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-16-8.
- [2] DUBEN, R. *Ekonomika veřejného sektoru II*. 1. vyd. Praha: VŠE, 2001. ISBN 80-245-0159-7.
- [3] SCHUT, J. M., VROOMAN, J. C. and DE BEER, P. T. *On Worlds of Welfare*. Haag, 2001. [online]. [cit. 10. 2. 2005]. Dostupné z: <http://www.scp.nl/english/publications/books/9037700497/On_worlds_of_welfare.pdf>
- [4] ROLNÝ, I. a LACINA, L. *Globalizace - etika - ekonomika*. 2. vyd. Věrovany: Jan Piszkievicz, 2004. ISBN 80-86768-04-X.
- [5] MASSON, P. *Globalization - Facts and Figures*. New York, 2001. [online]. [cit. 15. 12. 2004]. Dostupné z: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2001/pdp04.pdf>>
- [6] DEACON, B. *Globalization and Social Policy - The Threat to Equitable Welfare*. Ženeva, 2000. [online]. [cit. 18. 12. 2004]. Dostupné z: <[http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/815bc5d09e74323a80256b67005b740a/\\$FILE/deacon.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/815bc5d09e74323a80256b67005b740a/$FILE/deacon.pdf)>
- [7] LAFONTAINE, O. a MÜLLER, Ch. *Žádný strach z globalizace – blahobyť a práce pro všechny*. 1. vyd. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1999. ISBN 80-85864-69-X.
- [8] TRABOLD, H. *Globalisation - Source of Woe or Source of Wealth?* Sydney, 2004. [online]. [cit. 2. 12. 2004]. Dostupné z: <http://www.aldridgeshs.qld.edu.au/sose/modrespg/global/n97jul_1.htm#HEADING1-18>
- [9] NĚMEC, P. Vodítko pro investory. *Hospodářské noviny*. Praha: 1998, č. 141., s. 3.
- [10] FREUND, C. *Reciprocity in Free Trade Agreements*. Santiago de Chile, 2003.
- [11] RAZIN, A. and SADKA, E. *The Decline of the Welfare State - Demography and Globalization*. Tel Aviv, 2004. [online]. [cit. 21. 11. 2004]. Dostupné z: <<http://www.tau.ac.il/~razin/overviewbookpolecon.pdf>>
- [12] *Wikipedia - Gini Koefficient* [online]. [cit. 25. 11. 2004]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Gini_coefficient>
- [13] TOMŠÍK, V. and PLOJHAR, M. *Taxes and Economic Performance*. Praha, 2004. [online]. [cit. 12. 1. 2005]. Dostupné z: <<http://www.newton.cz/redsys/docs/analyzy/macroanalyses/0544c5da193ab092f4f7d6c9d06f9cde.pdf>>
- [14] KELLY, J. and GRAZIANI, R. *International Trends in Company Tax Rates*. Sydney, 2004. [online]. [cit. 26. 2. 2005]. Dostupné z: <http://www.treasury.gov.au/documents/930/PDF/02_International.pdf>
- [15] BRETSCHGER, L. and HETTICH, F. *Globalisation, Capital Mobility and Tax Competition - Theory and Evidence for OECD Countries*. Greifswald, 2003. [online]. [cit. 23. 2. 2005]. Dostupné z: <http://www.rsf.uni-greifswald.de/bwl/pdf/2000/07_2000.pdf>
- [16] GENSCHEL, P. *Globalization and the Welfare State - a Retrospective*. Brusel, 2004. [online]. [cit. 18. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://imperia.iu-bremen.de/imperia/md/content/groups/genschel-group-content/43.pdf>>
- [17] SCHARPF, F. W. *Globalization and the Welfare State - Constraints, Challenges and Vulnerabilities*. Köln, 2000. [online]. [cit. 15. 11. 2005]. Dostupné z: <<http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic0/2scharpf.pdf>>
- [18] SCHARPF, F. W. *Employment and the Welfare State - A Continental Dilemma*. Köln, 1997. [online]. [cit. 23. 11. 2004]. Dostupné z: <<http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/workpap/wp97-7/wp97-7.html>>

- [19] SCHARPF, F. W and SCHMIDT, V. A. *Introduction in Welfare and Work in the Open Economy*. Oxford, 2000. [online]. [cit. 3. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.oup.co.uk/pdf/0-19-924087-6.pdf>>
- [20] *ILO Europe's Employment Revival - How Smaller Countries Create Jobs*. Ženeva, 1999. [online]. [cit. 30. 1. 2005]. Dostupné z: <<http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/29/europe.htm>>
- [21] *Österreichischer Gewerkschaftsbund* [online]. [cit. 27. 4. 2005]. Dostupné z: <http://www.oegb.at/servlet/ContentServer?pagename=OEGBZ/Page/OEGBZ_Index&n=OEGBZ_5.9.b.a&cid=1102588808261>
- [22] BLANCHARD, O. *After 25 Years of Unemployment - What Have We Learned?* Barcelona, 2003. [online]. [cit. 10. 1. 2005]. Dostupné z: <<http://www.upf.es/facecon/activitats/blanchard.pdf>>
- [23] SAINT-PAUL, G. *Why are European countries diverging in their unemployment experience?* [online]. [cit. 17. 3. 2005]. Dostupné z: <<http://idei.fr/doc/wp/2004/unemployment.pdf>>
- [24] LAMMERT, Ch. *Modern Welfare States Under Pressure*. Montreal, 2004. [online]. [cit. 2. 11. 2004]. Dostupné z: <<http://www.irpp.org/miscpubs/archive/wp/wp2004-01.pdf>>
- [25] STEINMO, S. *Globalization and Taxation - Challenges to the Swedish Welfare State*. Denver, 2002. [online]. [cit. 15. 11. 2004]. Dostupné z: <<http://stripe.colorado.edu/~steinmo/cpsfinal.pdf>>
- [26] WOODWARD, R. *Winning and Losing in the Global Economy*. Hull, 2004. [online]. [cit. 17. 1. 2005]. Dostupné z: <<http://www.sfu.ca/~cgpe/publications.html>>
- [27] DEACON, B. *Sozial verantwortliche Globalisierung -Die Herausforderung für die soziale Sicherheit*. Helsinki, 2000. [online]. [cit. 7. 4. 2005]. Dostupné z: <<http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic0/4deacon.pdf>>
- [28] BARRY, F. *Globalisation through the Lens of Irish History*. Dublin, 2004. [online]. [cit. 10. 4. 2005]. Dostupné z: <<http://www.ucd.ie/economic/staff/barry/papers/global%20Nov2.pdf>>
- [29] DEACON, B. *Global Social Policy Discourse - From Principles to Rights?* New Delhi, 2000. [online]. [cit. 13. 4. 2005]. Dostupné z: <<http://www.stakes.fi/gaspp/seminars/papers/padeacon.pdf>>